

II RIIGIKOGU

1. istungjärk.

Protokoll nr. 11.

1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra täiendamine. — 2. Teadaandmine terwitustelegrammi kohta. — 3. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. — 4. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. — 5. Teadaandmine J. Uibopuu küsimiste kohta. — 6. Komisjonide täiendawad walimised. — 7. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma küsimise peale Aakre mõisa kruntide ühteajamise kohta. — 8. Wabariigi Walitsuse wastamine O. Gustawson'i küsimise peale Abja mõisa endiste tööliste palwe tähelepanemata jätmise kohta. — 9. Wabariigi Walitsuse wastamine Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1. mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta. 10. J. Reesen'i küsimine Wabariigi Walitsusele Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus. — 11. L. Johanson'i küsimine Wabariigi Walitsusele tööstuslistes ettewötetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning naiste enne ja peale sünnitamist töölt wabastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta. — 12. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele haridusministeeriumi sihilikkude korralduste kohta õpetajate kutsetunnistuste ja lahtiregistreerimiste asjus. — 13. A. Kütt'i, O. Köster'i ja H. Ostrat'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele Loobu mõisa tagawara-heinamaade wäljarentimise kohta. — 14. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku aja ja päewakorra küsimus.

II Riigikogu koosolek 26. juulil 1923 a. kell 10 hom.

Kokku on tulnud 80 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster**.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **J. Kukk**, sõjaminister **J. Soots**, põllutöominister **B. Rostfeldt**, haridusminister **A. Weiderman**, rahaminister **G. Westel**, teedeminister **K. Ipsberg**, wälisminister **A. Hellat**.

P ä e w a k o r d :

1. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma küsimise peale Aakre mõisa kruntide ühteajamise kohta.

2. Wabariigi Walitsuse wastamine O. Gustawson'i küsimise peale Abja mõisa endiste tööliste palwe tähelepanemata jätmise kohta.

3. Wabariigi Walitsuse wastamine Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1. mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta.

4. J. Reesen'i küsimine Wabariigi Walitsusele Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus.

5. L. Johanson'i küsimine Wabariigi Walitsusele tööstuslistes ettewötetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning

naiste enne ja peale sünnitamist töölt wabastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta.

6. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele haridusministeeriumi sihilikkude korralduste kohta õpetajate kutsetunnistuste ja lahtiregistreerimiste asjus.

7. A. Kütt'i, O. Köster'i ja H. Ostrat'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele Loobu mõisa tagawara-heinamaade wäljarentimise kohta.

8. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele põllutöoministri tegewuse kohta Suure-Jaani alewi maaga warustamisel.

9. H. Heideman'i, W. Kangur'i ja R. Pälson'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele Walga tööliste organisatsioonide ja tööliste tagakiusamise kohta kaitsepolitsei poolt.

10. A. Janson'i, J. Tomp'i ja P. Keerdo arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele wägiwalla tarwitamise kohta poliitiliste wangide kallal eeluurimise wangimajas.

11. Rakwere linna administratiiv piirkonna laiendamise seadus — III lugemisel.

12. Esimeselt juurdeweo raudteedeseltsilt Wenemaal (Первое общество подъезных железных путей России) Eesti wabariigi piirides olewate raudteede riigile wäljaostmise seadus — III lugemisel.

13. Tulitikumaksu seadus — III lugemisel.

14. Riigiasutuste paigutamise seaduse täiendamise seadus — III lugemisel.

15. Tööliste õnnetujuhtumiste korral kindlustamise seaduste muutmise seadus — II lugemisel.

16. Eesti-Latwia wahelise raudteekonventsiooni kinnitamise seadus — II lugemisel.

17. Seadus toetussummade kohta maakonna omawalitsustele — II lugemisel.

18. Teedeministeriumi 1923 a. maanteed ja sildade erakorralise eelarwe summadest maakonnawalitsustele toetusandmise seadus — II lugemisel.

19. Tapamajade ja liha järelwaatuse seadus — II lugemisel.

20. Põllutöoministeriumile riikliste maaparanduse tööde tegemiseks eelkrediidi määramise seadus — maakomisjoni ettepanek.

21. Perekonna-abiraha asjade tempelmaksust wabastamise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

22. Heakorra ja julgeoleku seaduse § 190 muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

23. Tariifinõukogu seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

24. Kaitsepolitsei ärakaotamise seaduseelnõu — Riigikogu liigete J. Reesen'i, J. Tomp'i ja R. Weiram'i ettepanek.

25. Põllupidajatele antawa lühikesajalise laenu seaduseelnõu — põllumeestekogude Riigikogu rühma ettepanek.

Koosolek algab kell 10.30 min.

1. Päewakorra täiendamine. Juhataja K. Wirma: Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Päewakorra kohta on sõna rkl. Zimmerman'il.

J. Zimmerman (töer.): Teen ettepaneku esimese päewakorra-punktina wõtta komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja K. Wirma: Ettepanek on tehtud täiendada päewakorda, wõttes I punktiks komisjonide täiendawad walimised. (H ä ä l e t a t a k s e.) N ä h t a w a e n a m u s e g a o n e t t e p a n e k w a s t u w õ e t u d.

Enne kui päewakorra juurde minna, on sekretääril sõna terwitustelegrammide ettekandmiseks.

2. Teadaandmine terwitustelegrammide kohta. Abisekretäär O. Köster: Riigikogule on tulnud järgmine telegramm

(loeb): Riigikogu esimehele. Türi algkoolimaja pidulikul nurgakiwipanemisel terwitawad pidulised Riigikogu Teie isikus ja tänawad toetuse eest rahwahariduse tõstmise alal. Piduliste nimel dr. Wöhrmann.

3. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. Riigikogust on tagasi astunud Riigikogu liige J. Uluots ja kutse on saadetud järgmisele kandidaadile põllumeestekogude Riigikogu rühma Lääne maakonna walimisringkonna nimekirja järele — Gustaw Kroon'ile.

4. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Komisjonidesse antud (loeb): Seaduseelnõu Eesti wabariigi raudtee peatehaste ja trükikoja 1922 a. tege-

wuse puhaskasu jaotamise kohta — rahaasjanduse komisjoni; asunikude ehituslaenu seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni; rahwawäelaste ja nende perekondade pensioni-seaduse muutmise seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni; seaduseelnõu Eesti-Wene raudteekonventsiooni täienduste kinnitamise kohta — wäliskomisjoni; seaduseelnõu kõlwatu wõistluse kohta — üldkomisjoni.

5. Teadaandmine J. Uibo-puu küsimiste kohta. Juhataja K. Wirma: Mul on Riigikogule teatada kodukorra § 95 korras, et rkl. Uibopuu poolt on esitatud kaks

küsimist, esimene teedeministrile ja teine põllutöoministrile, kuid Riigikogu juhatus kodukorra § 95 alusel on otsustanud küsimistele käiku mitte anda ja sellest Riigikogule teatada.

Riigikogu läheb päewakorra esimese punkti juurde.

6. Komisjonide täiendawad walimised. Ette on pandud tööerakonna Riigikogu rühma poolt walida hariduskomisjoni Riigi-

kogust wäljaastunud rkl. Suit'i asemele rkl. B. Oja;

Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma poolt on ette pandud walida oma-

walitsuse komisjoni rkl. A. Janson, riigikaitse komisjoni rkl. W. Kangur ja wäliskomisjoni rkl. R. Weiram.

Asun hääletamisele üksikute komisjonide wiisi. Kõige pealt tuleb hääletamisele ettepanek walida rkl. Oja hariduskomisjoni. (Hääletatakse.) Nähtaw enamusega on rkl. Oja hariduskomisjoni walitud.

Järgmine ettepanek on walida omawalitsuse komisjoni rkl. A. Janson. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on 34 häält, wastu 31 häält. Sellega on rkl. Janson omawalitsuse komisjoni walitud.

Järgmine ettepanek on walida riigikaitse komisjoni rkl. W. Kangur. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on 15 häält, wastu 36 häält. Sellega ei ole rkl. Kangur walitud.

Järgmine ettepanek on walida wäliskomisjoni rkl. R. Weiram. (Hääletatakse.) Suur enamus on wastu. Sellega ei ole rkl. Weiram walitud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

7. Wabariigi Walitsuse wastamine iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma küsimise peale Aakre mõisa kruntide ühtejamise kohta.

Põllutööminister **B. Rostfeldt**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigikogu liikmed härra Jonas ja O. Gustawson soovisid wastust järgmiste küsimiste peale:

1) Mis otstarbel aeti kokku Aakre-Alarootsi,

Uue- ja Wana Purtsi ülalnimetatud krundid?

2) Kas kawatseb põllutööminister nimetatud wallanõukogu otsusele wastu tulla ja endistele kruntide rentnikkudele need tagasi anda?

3) Kui mitte, siis kuidas kawatseb põllutööminister ära hoida ülalnimetatud endiste rentnikkude inwentaari hukkumist, kuidas tasuda nende waewa raiesmiku ülesjuurimisel ja kulu, mis kantud hoonete ehitamiseks?

Nende küsimiste peale oleks mul järgmist wastata: Aakre mõisa planeerimisel 1919 aastal aeti kokku rida wäiksemaid kohti sellepärast, et nende esialgse suuruse juures ei oleks nad wiletsa maapinna tõttu elujõulised olnud. Pealegi oldi arwa-

misel, et need endised kohapidajad, kes kohast ühteliitumise tagajärjel ilma jäid, wallanõukogu ees uue koha saamiseks sooviga esinewad ja maad saawad.

Kui aga wallanõukogu maasaajaid ära määras, ja mõned kohapidajad maast ilma jäid, pöörasid nad palwega ministeeriumi poole, milles nad soowi awaldasid, et neile endised kohad tagasi antakse.

Nende palwekirja põhjal waadati planeerimise kawa Tartu maakonna planeerimise komisjoni poolt uuesti läbi. Planeerimise komisjon wõtis osa soowiawaldusi arwesse ja jättis ka osa krunte endistesse piiridesse, kuid asus seisukohale, et Uue-Purtsi, Wana-Purtsi ja Ala-Rootsi kohti, mis käesolewas küsimuses ära tähendatud, wiletsa maapinna tõttu wõimatu oleks endistesse piiridesse tagasi ajada.

Planeerimise peakomisjon saatis ümbertöötatud kawa kohapeale asjasthuwitatud isikutele esildamiseks ja peale selle maakonna komisjonile kinnitamiseks.

Kawa käis mõlemad instantsid läbi, tuli tagasi planeerimise peakomisjoni ilma protestita asjasthuwitatud isikute poolt ja sai peakomisjoni poolt kinnitatud ja kohapeale täitmiseks saadetud.

See oleks wastus esimese küsimise peale.

Alles hiljem selgus, et eelnimetatud kohtadepidajad otsusega nõus ei ole. Kuna aga planeerimise peakomisjoni otsused lõpulikud on ja ainult kohtukorras muudetud wõiwad saada, ei ole wõimalik wallanõukogu ja kruntide endiste pidajate soovidele wastu tulla ja wiimastele maad tagasi anda.

Ministeerium wõis aga endistele rentnikkudele ainult selles wastu tulla, et ta nad ajutiselt kohtade peale edasi jättis. Seega on neile wõimalus antud oma inwentaari kunni uue koha saamiseni alles hoida. Nüüd peaksid nad esinema soowiawaldusega maad saada mõnest planeeritawast mõisast. See on ainukene wõimalus küsimust lõpulikult lahendada, sest nagu ma nimetasin, ei saa ministeerium nendele endisi krunte jäädawalt anda.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

8. Wabariigi Walitsuse wastamine O. Gustawson'i küsimise peale Abja mõisa endiste tööliste palwe tähele panemata jätmise kohta.

Põllutöominister B. Rostfeldt: Riigikogu liige Gustawson palub wastust järgmiste küsimiste peale:

põhjendatud palwe

1) Mil põhjusel arwas põllutöoministerium heaks Abja mõisa endiste tööliste järelduseta jätta.

2) Kas mõtleb põllutöoministerium oma endist eitawat otsust rewideerimisele wõtta ja Abja mõisa endiste tööliste käes olewat maanormi suurendada tööliste poolt palutud määrani.

3) Millal ja kuidas kawatseb põllutöoministerium seda teha?

Põllutöoministerium jättis Abja mõisa endiste tööliste palwe järelduseta sellepärast, et ministerium oli Abja krunt nr. 40 peale leping hobusekaswatuse seltsiga ja seda lepingut wõis lõpetada ainult sel teel, et seda 6 kuud enne majandusaasta algust, see on 1. nowembril 1922 a. üles ütelda. Tööliste palwekiri tuli aga sisse 6. 2. 23, — tähendab, jäi hiljaks. Pealegi wastas harilikudele tööliste normidele maa-ala, mis Abja mõisa endistel töölistel kasutada oli. Palwele allakirjutajate tööliste hulgas on 5—6 lesknaist, kellel ühtegi looma ei ole, kuna ainult 17 perekonnal loomad ja majapidamine on. (J. Piiskar (is.): Ühes mõisas ainult 17 perekonda!) Maad aga oli neil kasutada: põldu 34,85 tiinu, heinamaad 9,46 tiinu, karjamaad 90,89 tiinu, muud maad 3,25 tiinu ja sellele anti 1. mail 1923 a. juurde tagawara-heinamaad 13,40 tiinu. Nii on kokku töölistel kasutada 71,85 tiinu ehk 215 wakamaad, aga mitte 87 wakamaad, nagu härra Gustawson tõendab, ja sellest on üle 100 wakamaa põllumaad. See oleks wastus I küsimise peale.

Teise ja kolmanda küsimise peale on mul järgmist wastata. Tööliste palwe wõib uuesti kaalumisele wõetud saada, kui selguks, et Abja mõisa täkujaama tarwis ei ole. Täkujaamade wõrk on ministeriumi poolt kokku seatud ja Wabariigi Walitsusele heakskiitmiseks esitatud. Wabariigi Walitsus määras wõrgu kawa läbiwaatamiseks erikomisjoni. Kui komisjon leiab, et Abja mõisa täkujaama wõrku üles wõtta tarwis ei ole, siis wõib krunt nr. 40 töölistele antud saada. Wastasel korral jääb see krunt hobusekaswatuse seltsi kätte.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

9. Wabariigi Walitsuse wastamine Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1. mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägivalja kohta.

Sõjaminister J. Soots: Lugupeetud rahwasaadikud! Käesolew arupärimine, mille peale minul tuleb wastata, on esitatud sellel ajal, kui Wabariigi Walitsus oma lahkumise palwe sisse on annud. See asjaolu lubab mind wastamise juures piir-

duda ainult asja faktilise külje selgitamisega, loobudes laiematest poliitilistest waidlustest, mis wast sel puhul wõiks tekkida. Arupärimise tekst on rahwasaadikutele kätte saadetud ja lühikeses kokkuwõttes kõlaks tema nõnda. Arupärijad loewad 1. maid töörahwa pühaks ja ütewad, et sellel puhul on Tartu töölised korraldanud rongikäiku, kuna teisest küljest jälle sõjawäe kõrgem juhatus olla seda juhust katsunud ära kasutada ja sihilikult on korraldanud töörahwale pealetungimise. — Ma loen selle arupärimise osa ette, mis niisugust waadet wäljendab: „Kõiki eelpool ettetoodud asjaolusid arwesse wõttes, wõime oletada, et siin tegemist ei ole ratsapolgu ohwitseri juhuliku wäljaastumisega, waid et siin plaanikindlalt on katsutud Tartu tööliste rongikäiku rüüstata. Sõjawäe „jalutus-käik“ — mis on pandud hanijalgadesse — ratsawäeosades 6—8 mehelistes ridades komandati rongikäigu peale ära wõtma plakate jne., mis ei sündinud, wõib olla sellepärast, et sõdurid keeldusid seda tegemast.“

Nõnda siis arupärijad näewad siin kõrgema sõjawäe juhataja sihikindlat töötamist selleks, et tööliste rongikäiku rüüstata ja neile peale tungida.

Selle asja kohta on pandud kaks juurdlust toime, niihästi tsiwiil-, kui ka sõjawäewõimude poolt. Nende juurdluste najal on pilt selle asja käigu kohta kaunis selge ja sellepärast arwan, et need andmed, mis mina ette toon, küllalt täpsed on. Kõige pealt toonitawad arupärijad, et see on just töölistepüha, see oli tööliste rongikäik ja sellepärast katsuti neid rüüstata. Ma pean tähendama, et 1. mai mitte ükski töölistepüha ei ole, waid Eesti wabariigis on ta kõikide püha ja tema on seadusandlisel teel tunnistatud,

nii ei pühitse seda püha mitte üksi töölistes, waid pühitseb teda siis muidugi wast ka sõjawägi. Sellepärast see ütetus, et 1. mai ainult töölistepüha on, ei taha meie Eesti wabariigis mitte õige olla. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kuidas sõjawäes teda pühitsetakse?) Minge sõjawäkke, teenige oma aeg ilusasti ära, siis saate ka näha, kuidas sõjawägi teda pühitseb. (W a h e l h ü e.)

Teine asjaolu, mis siin ette tuuakse, on see, et need olla töölised olnud, kes sellest rongikäigust osa wõtsid. Faktilised andmed, mis selle küsimuse kohta on kogutud, tõendawad, et rongikäik oli organiseeritud ametiühisuse nõukogu poolt, see on, selle sama organisatsiooni poolt, kes oma nimekirja kaudu saatis kandidaadid I-se Riigikogusse, kus need kandidaadid ennast siin kommunistideks kuulutasid. Nii siis, kuigi need töölised olid, siis olid nad töölised kindla poliitilise wärwiga, sest on ka teada, et muuseas teised töölised organisatsioonid, isegi sotsiaaldemokraadid, on sellest rongikäigust loobunud ja keeldunud sellest osa wõtta. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kas sellepärast wõib siis rüüstata ja tappa?)

Juhataja **K. Wirma**: Palun koha pealt mitte kõneleda!

Sõjaminister **J. Soots**: Kas sellepärast ei wõi seda rongikäiku tööliste rongikäiguks nimetada, et sellest ka mittetöölised osa wõtsid. Nimelt on teada, et ka alaealised wõtsid sellest osa, niisama ka niisugused isikud, keda senni töolisteks ei ole loetud. Mehi oli seal küll vähem, aga naisüliõpilasi oli seal küllalt olnud, ja pole senni keegi neid tööliste hulka lugenud. Need kaks asjaolu, et ühest küljest — mitte kõik töölised ei wõtnud sellest osa, waid ainult teatawate poliitiliste waadetega isikud ja teiseks — et peale tööliste wõtsid ka sellest teistsugused isikud osa, see näitab juba, et siin tööliste nime tarwitamine küllalt mitte otstarbekohane ja õige ei ole.

Mis puutub kokkupõrkamisesse enesesse, siis toonitawad arupärijad, et see on kõrgema sõjawäe juhtide kawakindel plaan olnud, mis aga jälle ei wasta mitte tõe. Lugu oli nii, et 1-sel mail, mis on wabariigis püha kõikidele, otsustas sõjawägi teha kewadist esimest jalutuskäiku... (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Paljaste mõõkadega!) ...ei ole

keegi seal paljaste mõõkadega olnud. Teie silmad olid sedawõrd waadates se-gased, et Teie nägite paljaid mõõke seal, kus neid polnud, sest hirmul on alati suured silmad. (J. Reesen (wäljasp. rhm.) hüüab midagi waele.)

Juhataja **K. Wirma**: Rkl. Reesen, ma palun Teid koha pealt mitte kõneleda, ma teen Teile märkuse.

Sõjaminister **J. Soots**: See rongikäik oli meil tähtis sellepärast, et nagu teada, olid nekrutid kutsutud teenima 1. märtsil. Meie süsteemi järele kestab nende õppus kaks kuud. Esimeseks maiks said siis noored nekrutid ümber ristitud sõduriteks ja nüüd oli kohane neid ka rahwale näidata, ning selleks kawatseti kõikides garnisonides jalutuskäik toime panna. Sellepärast sai sõjainistri poolt kõikidele diwiisi ja nende kaudu ka garnisoni ülematele järgmine korraldus tehtud: „1. mail korraldada kõigis garnisonides wäeosade kewadist jalutuskäiku. Marshrutid anda teada politsei-ülematele. Kus muusikakoorig on, seal korraldada nende mängu wäljas publikumile.“

Niisugused olid juhtnöörid, ja nendes ei ole kusagil üles loetud, kellele peale tungida ja kellele mitte peale tungida, ainult nimetatakse jalutuskäiku ja kästakse marshrutti teatada ka politseiile. Tallinnas sai selle üle läbirääkimisi peetud, ja sise-ministeriumi ülesandel saatis politsei peawalitsus oma juhtnöörid ka teiste linnade ja maakondade politsei-ülematele. Muuseas kirjutatakse neis juhtnöörides järgmist: „Sõjainistri teadaande järele korraldawad 1. mail kõigis linnades garnisoni wäeosad kewadist jalutuskäiku, mööda käidawamaid uulitsaid. Garnisoni wõi wäeosa ülemaga kokku rääkides määrata sõjawäelise jalutuskäigu algus, marshrut ja kestus nii, et käidawamad platsid ja uulitsad sõjawäe alla tuleksid, mis sõjawäe au kohane. Liikumise takistuse (käesolewa sead. prg. 2.) pärast ei ole arusaadawalt wõimalik 1. mai rongikäiku lubada neis uulitsates ja platsidel, kust sõjawägi jalutuskäigul läbi läheb.“

Niisugused olid antud juhtnöörid ja minu arwates on nendes selgesti näha, et siin ainult sõjawäe jalutuskäiguga tegemist on, millel mingisugust ühendust pole kawakindla rongikäigu rüüstamise wõi muu sarnase asjaga.

Nendest juhtnööridest oli küllalt, et teistes linnades, nagu teate, rongikäigud

ilma mingisuguste wahejuhtumisteta korda läksid. Mis puutub Tartusse, siis taheti seal, nagu II diwiisi ülemale teatati, ka tsiwiil rongikäiku toime panna, mitte üksi kommunistide, waid ka seltside ja isegi koolide poolt. Selle tõttu oli II diwiisi staabis koosolek määratud ning sinna oli määratud peale kutsutud politsei ja seltskondliste organisatsioonide esitaja ka sõjawäe esitaja, ja nimelt II jalawäe rügemendist major Kohal. Tema oli ka diwiisiülema poolt määratud rongikäigu juhatajaks, ja temale tehti ülesandeks sõjawäe jalutuskäigu marshrutti korraldada. Major Kohal oli walinud järgmise marshruti kawa: sõjawägi läheb kasarmutest raatuseplatsile. Seal on paraad ning sõjawäe terwitamine. Pärast seda läheb sõjawägi üle raatuseplatsi Wallikraawi ja Kroonuaia uulitsat mööda ümber Toome mäe Jakobi ja Laia uulitsale, ning sealt üle puusilla kasarmutesse tagasi. Samal ajal, kui major Kohal selle marshruti kawa wälja oli walinud ja sellest politseile teatanud, tuli politsei ja teatas, et ka tsiwiil rongikäik, mis saab algama politseiplatsil, tahab ka kella 11 ajal minna läbi Laia ja Kroonuaia uulitsa Tähkwere parki. (Pahemalt poolt: Ja see oli lubatud.) Muidugi oli lubatud. Igaüks võib jalutada, kes tahab. Nüüd tuli arutamine, kas on otstarbekohane sõjawäele niisugust marshruti teed walida. Major Kohal teatas, et temal oleks raske teist marshrutti walida, sest need uulitsad on kõige laiemad ja kui sõjawägi üle kiwisilla wälja tuli, siis oleks loomulik üle puusilla tagasi minna. Teisest küljest arwati, et kuigi mõlemad rongikäigud ühel ajal algawad, on sõjawäel raatuseplatsilt kunni Laia uulitsani käia 600 sülda, harilikult käib sõjawägi seda maad 20 minutit. Politseiplatsilt Laia uulitsani on aga 300 sülda, see on 10 minuti tee. Ja kui nüüd mõlemad rongikäigud wälja lähewad ühelajal, jõuab tsiwiil rongikäik 10 minutit warem kohale, kui sõjawägi. Sellepärast, kui sõjawägi ja rongikäik ühel ajal wälja oleks läinud, oleks sõjawägi alles siis kohtamise kohale jõudnud, kui tsiwiil rongikäigust enam sabagi näha poleks olnud, waid see juba ammugi Tähkwere pargis oleks olnud. Kolmas asi, miks seda just soowiti, et sõjawägi Laiast uulitsast läbi läheks, oli meeolelu pärast. Ei peetud soowitawaks, et ühed uulitsad oleks kommunistide päralt ja teised sõjawäe (Üldine naer.) ja sellepärast oli tarwis, et sõja-

wägi ka nendest uulitsatest läbi läheks, kust enne kommunistide rongikäik. Nende asjaolude pärast ei arwatud tarwilikuks marshrutti muuta, sellepärast, et oli täielik wõimalus aega nõnda reguleerida, et kohtamist ei tuleks. Kui mõlemad oleks punkt kell 11 wälja läinud, poleks mingisugust kohtamist ette tulnud. Faktiliselt kujunes asi nii: nagu arupärijad ise seletasid, kogunes tsiwiil rongikäik politseiplatsile juba kell 10, ei jõudnud aga mitte kell 11 liikuma, waid alles kell $\frac{1}{4}$ 12. Sõjawägi kogus kohale $\frac{3}{4}$ 11, $\frac{1}{4}$ tundi paraadi pidades ja mitte ära unustades, et tsiwiil rongikäik sellest kohast ligidalt läbi läheb, wiivitas weel 5 minutit ja astus wälja kell 11.5 minutit. Kui sõjawägi, eesotsas ratsawäe eskadron, Laia uulitsa nurgale jõudis, siis nähti, et temale tuleb ootamata wastu tsiwiil rongikäik, mis warem, nagu oli kawatsetud, weel ei olnud sealt läbi läinud. Rongikäigul oli politseinik ees. (Naer pahemalt poolt.) See tuli ratsaeskadroni ülema juurde ja ütles, et tsiwiil rongikäik tuleb wastu ja küsis, mis teha. Tagasi pöörata ei olnud wõimalust, oldi mööda ka põikuulitsast, kuhu oleks wõinud sisse pöörata. Ohwitser ütles, et tuleb katsuda tsiwiil rongikäigust mööda pääseda. Seda kuuldes komandeeris politseikordnik rongikäigu paremale poole, et sõjawäele anda teed. (Naer saalis. Wahelhüüded. Juhataja palub rahu.) Jah, politseinik oli ees ja teist juhti rongikäigul ei nähtud. (Naer pahemalt poolt. Juhataja helistab ja palub rahu.) Ma pean ütleva, et rongikäik ei kuulanud mitte selle politseiniku käsku ja selle asemel, et pöörata paremale poole, pööras pahemale poole. Tõuseb küsimus, miks seda tehti? On mõned, kes toonitawad, et seda tehti prowokatsiooniliselt, et sõjawäele mitte teed anda. Aga mina seda ei taha uskuda. Mina tahan paremini uskuda teist oletust, mis seletab seda asjaolu just masside psüholoogia ja nende instinktidega. Asi seisab selles, et seal kohal, kus kaks rongikäiku ootamata kohtasid, on paremat kätt kõrge plank ja inimesed, kartes, et neid surutakse wastu aeda, wast ehk ka meelde tuletades seda halba tähendust, mis plankiaal Wenemaal on, pöörasid kõik pahemale poole, kus on majad ja hoowid. Pealtnägijate jutustuse järele on suur hulk just hoowidesse rutanud. Üldine mulje on niisugune, et mõlemale poolele on kokkupuutumine ootamata tulnud. Rongikäigus arwasid ini-

mesed, et sõjawägi on tulnud neid laiali ajama. (Naer saalis.) wiskasid laulu-lehed käest ja rebisid punased lindid rinnast ning jooksid hooõidesse, näidates, nagu poleks neil selle rongikäiguga midagi ühist. Nähes sarnast asjaolu, keeras ratsawägi paremale poole ja hakkas edasi liikuma. Esiti läks kõik rahulikult, kuid nähes, et ratsawägi rongikäiku ei atakeeri, waid rahulikult edasi liigub, wõeti julgust ja hakati sõjawäge sõimama. (Wahelhüüded pahemalt poolt: Wale!) Ei ole wale, on tunnistajaid... (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kust Teie need tunnistajad wõtsite, kas Einbund'i politsei hulgast?)

Juhataja **K. Wirma**: Rkl. Reesen, ma palun Teid koha pealt mitte rääkida. Teen Teile teise märkuse.

Sõjaminister **J. Soots**: Need tunnistajad seletawad, et siis hakati sõjawäge sõimama, temale kõiksugu märkusi tegema, mõned näitasid isegi rusikaid ja, nagu mõnelt poolt seletatakse, olla naisüliõpilased keelenäitamisega oma haridust näidanud.

Nüüd kui ratsawägi edasi jõudis rongikäigu keskkohale, siis ei tahetud temale enam teed anda, inimesed jäid seisma ja ei läinud eest ära, möödaminejad lehwitasid lippudega, nii et hobused said ärewaks. Rongi keskkohal toodi ratsawäele wastu üks niisugune punasest kangast lipp, kahe kepi külge kinnitatud, mille pealkirjaks oli midagi punasest reserwist, tööliste kaartiwäest. Teine lipp olla kandnud pealkirja: „Elagu nõukogude Wenemaa!“ wõi midagi sarnast. Need lipukandjad ajasid oma kanga hobustele rinnuti wastu ja üks neist lipukandjatest, nimega Kuhlberg, lõi isegi ratsanikku kapteni Leeman'i, lipuwardaga. Hobune sai siin ärewaks, tahtis püsti ajada niisuguse punase lipu wastu. (Üldine naer.) Kas lubate edasi rääkida? —

— Kapten Leeman, kes selle üle wihaseks sai, et teda löödi, wõttis lipuwarda otsast kinni ja murdis tüki ära. Siinjuures pean tähendama, et Kuhlberg oli juba enne sõjawäe kohta sõimusõnu ütelnud ja nüüd, kus ta nägi, et tema lipuwars katki murti, hakkas ta kapteni Leeman'i weel wängemate sõimusõnadega ülistama, nimetades teda timukate juhiks jne. Kapten Leeman ütles: „Wõtke see noormees kinni!“ Kuid noormees jooksis hoowi, kust teda kaks sõdurit wälja tõid. Sel ajal jõudis politseinik juurde, kes asjalugu

ei olnud näinud, ja küsis: „Mis teie selle mehega tahate teha?“ Kapten Leeman wastas, et noormees sõjawäge on sõimanud, ja et sellepärast tema isik tuleb kindlaks teha, et tema kohta protokoll kokku seada, sõjawäe sõimamise pärast. Et kohapeal, rahwa hulgas protokoll ei saadud teha, määras kapten Leeman koiwoid kahest sõdurist, kes nooremehe rahwa seast wälja saatsid, kunni politseijaoskonnas protokoll tehti. Kuhlberg peeti esialgu kinni, kuid warsti lasti ta lahti. Igatahes on see asi praegu weel kohtu-uurija käes, ning Kuhlberg saab sõjawäe teotamise pärast wastutusele wõetud. Kui oli Kuhlberg'i kinniwõtmise lugu sündinud, siis andis rongikäik ratsaeskadronile teed, nii et ta wõis edasi liikuda. Nähes, et esimene eskadron sarnasesse seisukorda oli sattunud, et teda nii ütelda, läbi lipu oli lastud, andis järgnewate wäeosade juures olew II diwiisi staabiülem, alamleitnant Oinas käsu, ära keerata Jakobi uulitsale, nii et neil ei tarwitseks mööda Laja uulitsat minna. Ja sellepärast siis keerasid teised sõjawäeosad teist uulitsat mööda, pääsesid sedawiisi kommunistilisest rongikäigust mööda.

Nüüd, kui seda kõike kokku wõtta, siis peab ütleva, et see wäide, nagu oleks sõjawäeülemus sihikindlalt tööliste nii ütelda wägistamist korraldanud, ei wasta tõeludele. Et siin tuli kokkupõrkamine rongikäigu ja sõjawäe wahel, seda tuleb kõige pealt nende arwesse panna, kes lubasid oma rongikäiku politseiplatsilt kell 11 ära wiia, aga selle asemel wiisid $\frac{1}{2}$ 12, mille tagajärejeks oli, et nemad ei jõudnud enne sõjawäe sealt tänawalt läbi minna, mis mõlematele ühine pidi olema ja sattusid sõjawäega kokku. Kui nad tõesti oleks kell 11 wälja läinud, siis ei oleks nad sõjawäge kohtanud. Arupärijad toonitawad siin esiteks, et see ratsawäe ohwitser ähwardanud Kuhlberg'i rewolwriga ja käristanud palja mõõgaga lipu katki. Kõik tunnistajad tõendawad, et esiteks mingisugust ähwardamist rewolwriga ei ole olnud ja teiseks, et mõök sellel ohwitseril kogu aeg tupes olnud. Lipuwarda on ta katki murdnud käega ja nimelt sellepärast, et see lipp olla tema hobusele ette pandud, kuna wardaga temale jala pihta on löödud. On küll üks tunnistaja August Born, kes kindla sõnaga alguses tunnistab, et ohwitser käega olla murdnud lipu katki, kuid kuulda saades, et ametiühisuse kaebuses on näidatud, et ratsarügemendi ohwitser on mõõgaga pla-

kati lõhki lõõnud, nõudnud, et sõna „kättega“ maha kustutataks. Et seda ei tehtud, siis ei kirjutanud ta oma nime tunnistusele alla. Kõik teised tunnistajad on oma endise tunnistuse juurde jäänud, et mõõka keegi välja ei ole tõmbanud.

Mis puutub nendesse kannatajatesse, kes nagu arupärimises ette toodud, hobuste all palju kannatada on saanud, siis on see asi väga ja väga suurendatud. Kõige pealt nimetatakse kannatajate hulka Helene Kaiw. Tema ise seletab nõnda: „Mina isiklikult läksin hobust kartes tagaspidi ja komistades kukkusin trotuaari peale maha, kus ma oma neerud ära põrutasin. Hobune minule peale ei astunud ega mingit tõuget ei olnud. Niisama ei tõuganud ega lõõnud mind ratsanik.“ See tähendab, et inimene taganes seal ettevaatamatalt ja kukkus maha. Umbes sedasama näitab Helmi Aigro, et tema ka olla maha kukkunud tee pealt minnes trotuaarile, kuid lisab küll juurde, et kui tema maas on olnud, astunud hobune temale jala peale. Haigemajas tema käinud ei ole, sest ta ise ütles, et wiga oli nii väikene, et seda üleliigseks pidanud; mingisugust tunnistust tal ka ei ole, ja keegi seda näinud ei ole. Nii et seda võib tema enese sõnade järele uskuda, ehk mitte uskuda. Siis on veel Kuhlberg, kellest siin räägitakse. Kuhlberg näitab järgmist: „Kui ratsanikud rongikäigu juurde jõudsid, siis hakkasid hobused rabelema. Mina olin plakatikandja ja panin loosungi warre hobusele ette.“ Siis ütleb ta edasi, et tema olla ütelnud kapten Leeman'ile „niisugune jõhker timukas“, sest et see temale hobusega otsa tahtnud ajada.

See on siis see faktiline külg, nõnda kuidas juurdlus seda kujutab.

Asun küsimiste wastamisele, mis on ette pandud: 1. Kas on Wabariigi Walitsusele ülalkirjeldatud tööliste rongikäigu terroriseerimine teada? Selle peale watan, et nagu ma juba ütlesin, ei saa Wabariigi Walitsus seda niisuguseks sihilikuks terroriseerimiseks pidada, waid see oli tõesti juhusline kohtamine sõjawäe ja rongikäigu wahel, mis kõige pealt oli tingitud sellest, et tsiwiil rongikäigu korraldajad ei pidanud oma lubadusest kinni rongikäiku kell 11 raatuseplatsilt ära wiia ja jäid weerandtundi hiljaks, mille tagajärjel nad sattusid kokku sõjawäega. 2. Kas on süüdlased wastutusele wõetud? Arupärimisest on näha, et arupärijad loewad süüdlaseks kõrgemaid sõjawäelasi.

Nagu ma siin juba seletasin, kõrgemaid sõjawäe juhtisid kuidagi süüdistada ei saa. Kapten Leeman'i kohta ütlewad arupärijad ise, et tema oli kõrgema juhatuse käsualune, mispärast teda süüdistada ei saa. Tähendab, süüdi on ainult see weerandtunniline hiljaksjäämine. Kaudseid süüdlasi otsides, wõiks ehk ütelda, et nende ohwitseride poolt, kes marshruti walisid, oli wilumata ja ette waatamata, et nad paar kwartaali ühiseks marshrutiks wõtsid, kus üks rongikäik pidi 10 minutit enne minema ja teine 10 minutit pärast järele, kuid midagi kuritahtlist siin ka pole. Wanemad, wilunud ohwitserid oleks walinud teise marshruti ehk ka sellesama marshruti, kuid wahe oleks pikem wõetud kahe rongikäigu wahel, kõige vähem pool tundi ehk koguni tund. Ei nähtud ette, et töölisel hiljaks jääwad, kuid mingisugust sihilikku kuritahtlust kellegile süüks panna ei saa.

Edasi küsitakse, kas ja mida on Wabariigi Walitsus rongikäigus kannatada saanute hoolitsemise alal teinud?

Nagu ma juba ette lugesin, et kui mõned üksikud wigastada on saanud kukkumise läbi, siis on ometi need wigastused nii väikesed olnud, et nad haigemajas ei ole käinud ja selle tõttu siis neil ka abi tarwis ei olnud. (J. Reesen (väljasp. rhm.): Nad ei saanud minna, neil ei olnud raha.) Mina arwan, kui waene inimene haige on, siis linnas ometi haigemajasid leitakse, kuhu neid wastu wõetakse. (P. Keerdo (töörp.): Eileidu.)

Mida mõtleb Wabariigi Walitsus ette wõtta, et töölisel edaspidi oma rahwuswahelist wõitluspüha ja muid rongikäike wõiksid pidada ilma niisuguste wägivaliaaktideta?

Nagu ma juba ütlesin, olid tänawu korraldused sedawõrd head, et mujal kusagil, peale Tartu, kohtamisi ette ei tulnud. Tartu kohta on nüüd eraldi wastawate ülemate poolt määrused välja antud, et tulewikus sõjawäeosade marshrutid nii saaksid korraldatud, et igasuguseid kokupuutumisi wõimalikult ära hoida ja et nad kommunistidest eemal hoiaks, kes meie rahwa ja iseseiswuse wastased on ja kes igat juhtumist selleks kasutawad, et prowokatsiooni teha.

See on kõik, mis minul selle arupärimise kohta on ütelda.

Juhataja **K. Wirma**: Palun arupärijaid teatada, kas nad wastusega rahul on?

H. Heideman (töörp.): Wastus arupärijaid ei rahulda. Teen ettepaneku läbirääkimisi kohe alata.

Juhataja **K. Wirma**: Ettepanek on tehtud kohe läbirääkimisi alata. (Häälletakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

H. Heideman (töörp.): Wabariigi Walitsuse esitaja seletusest Tartu tööliste 1-se mai rongikäigu kallal toimepandud wägiwalla kohta kuulsime terawaid sõnu. Selles seletuses näitas demokraatia weel kord oma terawaid hambaid ja seda, kuidas wõimalik on tööliste rongikäikudega talitada, kuidas wõimalik on neid ka kõige matemaatiliste wäljarehkenduste järele terroriseerida. Sõjaminister seletas, et kokkupõrge olewat olnud juhusline. Kõige pealt peame ütlemä, et see täiesti wale seletus on. Juhusline ei saanud kokkupõrge mitte olla, sest tööliste rongikäigu kawa oli esitatud 3—4 päewa enne rongikäiku. Seda pidid jalutuskäigu korraldajad teadma, kui nad ka linnapolitseiisse oma rongikäigu kawa esitasid. Teise wäite põhjuseks olnud see, et tööliste rongikäik olewat hiljaks jäänud ja ei olewat täitnud „lubamisi“, siis ei saa aru, missugustest lubamistest härra sõjaminister rääkis. Töölised andsid rongikäigu kawa ja aja teada. Wiibis rongikäik sellepärast, et ei jõutud suurt tööliste rongikäiku selleks ajaks korda seada. Rongikäiku tuli politseiplatsil mitu korda rōngasse keerata ja siis alles saadi edasi minna. Jakobi ja Laia uulitsa nurgale jõudis rongikäik selleks ajaks, kui tähendatud „sõjawäe jalutuskäik“ sinna jõudis. Arusaadaw, et tööliste rongikäik liigub tasemini, kui mõni ratsaeskadron. Kui palju wastab Wabariigi Walitsuse esitaja seletus, et see rongikäik ei olewat olnud tööliste üldine rongikäik, tõele, selle kohta mina waidlema ei hakka. Ütlen seda, et see oli tööliste ühine rongikäik ja oli suurem kui endised tööliste rongikäigud. Sõjaminister seletas, et rongikäik olnud puhtkommunistlik. Tõsi, kuid osawõtjad olid kahjuks mitte wiimaseni kõik kommunistlikud töölised, waid seal olid osa wõtmas ka mittekommunistlikud töölised. Et see rongikäik ainult punaseid lippe ja plakate kandis, siis ei saa sellest järele-

dada, et see sellepärast täielik ei olnud. Seda küllalt, ta ei olnud kirjade nartsudega ehitatud, nagu mõni skoutide rongikäik. (Wahelhüüe paremalt poolt: Sotsid boikotteeriwad teid.) Teiseks seletati, et 1. maid töölistepühaks nimetada ei saa, sest see olewat „riigipüha“. Töölised aga peawad seda päewa enda pühaks ja seda ta on ka. Waatamata selle peale, et see päew selle, nõndanimetatud kõrge kogu poolt „riigipühaks“ kunagi on loetud, ei luba, et sellessinatstes demokraatlises wabariigis mingisugune kodanline organisatsioon seda päewa oma laadapalaganiks, wõi muuks kõrtsiasjaks teeks. Töölised hindawad 1. mai pühitsemist küllalt wääriliselt ja ei luba kodanlistele organisatsioonidele 1. mai rüwetamist ja labastamist. Selle wastu protesteeris töölisteklask ka 1. mai puhul. Ma ei eita põrmugi, et sõjawäe jalutuskäik kindla plaani järele oli tehtud, aga see plaan oli niiviisi kokku seatud, et kokku pörkaks rongikäiguga. Sellepärast ei rehkendatud ka mitte ainult 10 wõi 20 minutiga. Kui sõjaministerium siseministeriumiga jalutuskäigu plaani sepitsesid, oleksid nemad pidanud arwesse wõtma, et tööliste rongikäik ei ole paarisaja inimese jalutuskäik, waid et see wõtab oma alla terwed uulitsad. Üksi rongikäigu läbiminemiseks kulus ligi pool tundi ära. Siin toodi aga jalutuskäigu kokkupõrke õigustamiseks ette, mispärast ainult kommunistid wõiwad uulitsaid tarwitada. Sõjawäe jalutuskäik pidi tingimata neist uulitsatest läbi minema, kust tööliste rongikäik läbi läks. Just siin paisatab sihilikkus kõige rohkem silma.

Kui need sõjawäe jalutuskäigud, kuidas neid ka nimetada, möödas olid, kirjutas kodanline ajakirjandus ja konstateris seda peale 1. maid, et sõjawäe jalutuskäigud on mööda läinud ilma mingisuguse wahejuhtumiseta. Tähen-dab, kodanlus ootas midagi sõjawäe jalutuskäikude puhul. Usun ka, et tingimata midagi oodati, sest egas müidu ei oleks sõjawäelastele keelatud ööl wastu 1. maid isegi riidest lahti wõtta, waid nad pidid riietes magama. Arwati, et wõib olla, kommunistid tulewad ja kukutawad selle demokraatia. Jalutuskäigud pandigi toime selle kōdunewa demokraatia wõimu ülalhoidmiseks.

Rongikäigu kokkupõrkamise põhjuseks nimetati muuseas weel seda, et töölised olewat sõjawäelasi sõimanud. See on absoluutselt wale. Peale selle, kui ritt-

meister wõi kapten Leeman hobusega tormas rongikäigust osawõtjate kallale ja plakati katki rebis, siis küll oli tööline Kuhlberg ütelnud: „Jõhker timukas“. Kas wõis see aga põhjuseks olla terve sõjaweosa tormijooksuks? Siin otsiti põhjust kokkupõrkamiseks. Kui seda sõna ei oleks Kuhlberg ütelnud, siis oleks seda, wõib olla, teised tööliselised ehk kõik ütelnud. Igatahes ei ole see põhjuseks sarnaseks wäljaastumiseks. On näha, et see suur demokraatiline wõim laseb isegi ühe noorema töölise sõnaga ennast wälja prowtseerida ja pealetungimisele seada.

Pealetungimise põhjuseks olla olnud weel see asjaolu, et hobused lippu kartnud. Kas wõib olla, et need walge demokraatia hobused kah punast wärwi kardawad?

Sellepärast, et Kuhlberg kapten Leeman'i nimetas timukaks, laskis wiimane teda arreteerida. Seda luges härra sõjaminister täiesti wabandawaks põhjuseks arreteerimiseks. Ja muidugi on ükskõik, kas sõjawäelane, siseministeriumi ametnik, mõni kaitseliitlane wõi liht kodanlane wõiwad igaihte otsekohe arreteerida ja kinni panna. Tööline talutati otsekohe ratsawäe staapi, sealt wälispolitseisse ja pärast weel kaitsepolitseisse. (W a h e l h ü ü e: E i t o h i t o o r e s o l l a. N a e r.) Selle süüdlase wastutusele wõtmiseks ei ole Wabariigi Walitsus mitte midagi teinud. Seda süüdlast muidugi Wabariigi Walitsus „ei leia“, sest süüdlane on terve Wabariigi Walitsus ise ja seda wastutusele wõtta wõib ainult töörahwas ja teeb seda ükskord. Kõige selle Wabariigi Walitsuse wastusega ei ole meie mitte rahul, waid olgugi, et nende küsimiste peale õiget wastust anda walitsus ei saa, sellepärast panen ette Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma nimel järgmise ülemineku-wormeli: „Ära kuulates Wabariigi Walitsuse seletust Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1. mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta, tunnistab Riigikogu walitsuse seletuse mitterahuloldawaks ja määrab Tartu 1. mai sündmuste uurimiseks erikommisjoni, kuhu walib Riigikogu 3, Eestimaa töölisühisuste üldliit 2 ja Tartu töölisühisuste kesknõukogu 2 esitajat.“

E. Jonas (is.): Koosolekul, kus Heideman põhjendas käesolewat arupärimist,

ütles ta järgmist: „Muidugi selle 1. mai Tartu rongikäigu korraldamise eel aitasid suurel määral selle terroriseerimise aktile kaasa ka kohalised sotsid ja metsotsid.“ (W a h e l h ü ü d e d.) Juba sel koosolekul hääletamise motiivide kohta sõna wõttes, tähendasin mina, et Heideman opereerib ebaõigete andmetega. Tartu rongikäigu korraldamise puhul soowis meie partei osa wõtta rongikäigu korraldamisest kui ka rongikäigust enesest, aga kesknõukogus, kus Heideman ja Ko. wäikeses enamuses on, tehti kõik, et tee kinni panna teistele töölispartidele. Selle päewa muutsid nõndanimetatud ühise wäerinna mehed, kes pole muud kui kommunistlik partei, oma walimiseelseks kihutuspäewaks. Pole midagi parata, kui meie kitsastes oludes... (W a h e l h ü ü d e d.) ...alles nii madalal järjel püsib arusaamine 1. maist ja tema suurest tähtsusest.

Kui aga meile ette heidetakse kodanlusele kättemängimist ja sellele kallaletungimisele kaasaaitamist, siis tõendab see ainult süüdistajate äärmiselt langenud kõlblustunnet. (W a h e l h ü ü d e d. N a e r.)

Milles seisis siis see kodanlusele kättemängimine ja kaasaaitamine? Kas selles, et meie nõudsimel, wõetagu maha need loosungid, mis pole seotud 1. maiga. (W a h e l h ü ü e: N i m e t a g e.) „Nõuame sotsidelt ja metsotsidelt tegude asemel sõnu“ ja „Töörahwas hääletab ühise wäerinna poolt.“ (N a e r.) Wõi on see ärandlik samm selles, et meie nõudsimel, antagu meile sama õigus, nagu omale wõetakse, nimelt esineda 1. mail kõnedega. Mäletan, kui eelmisel aastal Tartus 1. mail rongikäiku korraldati, siis ei takistatud ühelegi töölisteparteile, kes soowis rongikäigust osa wõtta, esineda 1. mail kõnedega. Teie olite aga need mehed, kes tulite käesolewal aastal, kui saite juhusliselt enamuse, ja toppisite prundi teistele kurku. Meie ettepanekutest ühtegi ei suudetud põhjendatult tagasi lükata, waid otsiti ainult ettekäändeid. Tehke, mis tahate, kulla seltsimehed, aga ma mõtlen, et see samm igatahes ei olnud mingi wägitükk, ega ka mitte mõni suur wõit töölisteklassile. Kui meile mitmel korral tähendatud nõudmistel puhul põiklewastus anti ja wiivitati lõpuliku wastuse andmisega, kunni 30. aprillini, siis oli selge, et meil ei olnud wõimalust oma seisukohta 1. mai puhul teisiti awaldada, kui pidime wiimasel mi-

nutil üles lööma plakati, kus teatasime, et meilt on wõetud wõimalus 1. mail kõneleda. Meie plakati rääkis aga Heideman siin järgmist: „Metssotsid kleepisid suured arsinapikkused lehed sõrmepikkuste tähtedega seinte peale.“ Kes nüüd seda stenogrammist loeb, see järeldab kahtlemata, et siin oli klebitud igale poole uulitsatele suured arsinapikkused plakatid sõrmepikkuste tähtedega. Aga see on wale. Oli üksainuke plakat ja ei kusagil mujal, kui kesknõukogus. Ei ole midagi parata, seltsimees Heideman, kui Teie tahate sihilikult wassida. Wassige edasi. Aga mis oli siis selles plakatis sarnast, mis pidi kutsuma kodanlust üles tööliste rongikäiku nurja ajama? Sellel plakatil oli kirjutatud järgmist: „Meie konstateerime seda, et meile ei anta mitte wõimalust tänawusest 1. mai rongikäigust osa wõtta ja ei anta wõimalust kaasa rääkida. Meie protesteerime selle vastu, aga laseme siiski elada üleilmilise tööliste ühistunde, solidaarsuse püha, 1. maid.“ Ainult Heideman'i sarnase mehe pea wõib lugeda siit välja üleskutset tööliste rongikäigu rüüstamisele. Kes aga wähegi arusaamisega ja erapooletult oleks lugenud, sellel ei oleks wõinud tekkida küsimust, nagu wõiks see plakat kas wõi kaudseltki kaasa aidata sellele rüüstamiskäigule, mis sõdurid toime panid Jakobi uulitsa nurgal. Ma mõtlen, et ainult koolitaw kitsarinnalsus, sallimatus, arusaamise puudus ja idee lagedus on see, mis laseb Heideman'i teha sarnaseid järeldusi, nagu ta siit kõnetoolilt tegi.

Seda enam weel, et Heideman ise kisus oma käega selle plakati seina pealt maha, siis, kui ta oli alles mõni tund aega seal seisnud. Teda wõisid lugeda ainult üks-kaks inimest, ja needki töölisel. Kuidas wõisid siis plakati hoogu wõtta kodanlased, kelle ässitamises meid süüdistatakse, seda teab ainult Heideman. Kommunistid on harjunud nähtawasti neid wassimiswõtteid tarwitama, mis tarwitab kodanlasi.

Nii lubatagu, et ma asun loosungite juurde. Nagu ütlesin, oli üheks hüüdsõnaks: „Nõuame sotsidelt ja metssotsidelt sõnade asemel tegusid.“ Wäga kena, selle vastu keegi ei waidle, et tegusid tarwis on. Aga mina olen arwamisel, et rewolutsioonilise partei üheks teoks on ka sõna, sõna, mis sütitab, sõna mis kaasa kisub hulka, sõna, mis ei lase kiwineda inimesi koha peal. Aga teie mahakäinud leierkastitamist ei saa kahtlemata mitte

selleks sütitawaks sõnaks pidada. Ja kui teie eneste järele otsustate, siis ei ole sõnad tõesti mitte teod. Aga olgu, jätame neid nende nõudmise juurde ja waatame, kuis lugu on nende tegudega.

Otse kui sõnade asemel tegude nõudmiseks juhtuski see nii, et Tartu sõdurid tormasid selle rongikäigu peale, kust olid kõrwaldatud kõik „sõnadetegijad“ ja kuhu olid jäänud ainult „teomehed“. Aga mis sugune oli siis nende tegu? Kui sõdurid lähenesid rongikäigule, siis olid need teomehed nii kohkunud, et nad ei suutnud rewolutsioonilise partei wääriliselt vastu hakata sellele kontrrewolutsioonilisele aktsioonile. Ärge mõtelge, et ma mõtlen siin sõjawäe vastu jõuga wäljaastumist. Jõuga jõu vastu astumiseks ei ole neil meestel julgust. Aga neil ei olnud sedagi taipu, et lasta teha wähemalt protokoll nende meeste peale, kes kallaletormamist korraldasid. Ei, nad ei osanud muud targemat ette wõtta, kui jooksu pista wärawate juurde, et päästa oma nahka. (Üldine müra ja naer.) Kui teie meie käest sarnaseid tegusid nõuate, siis jätame teid igawesti ootama. Tartus, nagu näete, kordus seesama „tegu“, mis eelmisel aastal Russalka juures, kus üks kangetest kangem rakettkonna lõhkemisel tundis kukla taga kuuli tulist urisemist ja ta esimene tegu oli — kõhuli kiwide wahel maha. Kui teie, ligupeetud seltsimehed, ka meilt kõhulilaskmise tegusid ootate, siis wõime teile ainult põlgtusega wastata. Wõi ehk nõuate niisugust tegu, mille saatis korda Jaan Rea, kes seal Teie kõrwal istub ja kes 115 protsessi puhul wahwasti nõudis prokuröörilt, et miks ei ole wõetud teisi asjaosalisi wastutusele, siis kui Jaan Rea istub süüpingis. Pean tunnistama sellegi sammu teoks, aga saatus hoidku meid sarnaste tegude korramisest. (Naer.)

Ma mõtlen, et neid „tegusid“ rohkem ette kanda ei maksa. Lubatagu mulle nüüd üle minna sõjaministri wastuse juurde. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Teie päästate kodanlust!) Kuulge, teie, kommunistid, päästate wist kodanlust enam, kui mina.

Mis puutub sennisesse sõjaministeeriumi tegewusse 1. mail, siis on täiesti lubamatu see, et sel päewal, töölistepühal, sõjawägi korraldab paraade. Ei ole ju selle päewaga seotud mingi riigipäästmise mälestus ega ka meie sõjawägede „hiilgawate wõitude“ saawutamine. Sõjawäe paraadide päewaks tundub 1. mai täiesti

kunstlikult walitud olewat. Kui meie sõjamineisterium tahab silmas pidada seda, mis ta ümber sünnib, siis peaks temale teada olema, et 1. mai on aastakümnete jooksul wälja kujunenud töölistepühaks ja iga sõjariistus wäljaastumine on demonstratsioon, waenuawaldus, tööliste wastu. Tahetakse aga meelega seda waenu õhutada, siis on täiesti arusaadaw see, kui sõjamineister määrab sõjawäe rongikäigu 1. mai peale. Peetagu aga siis ka meeles, et sarnase teguwiisiga aina prowotseeritakse kokkupõrkeid. Muidugi niikaua, kui need seal tagumistel pinkidel rongikäike juhiwad, pole tõsisemaid tagajärgi karta, kui et ainult mõned hobused üksikute meeste warbaid sõtkuwad. Astuwad aga rongikäikude etteotsa tõesti teguwoimsad mehed, siis wõiwad sarnastel kokkupõrgetel õige tõsised tagajärjed olla. Kui tahetakse meelega wahekorda nii terawaks ajada, siis oldagu nii lahked ja jätkatagu omi „suwiseid jalutuskäike“. Kui see aga mitte sihilikult pole sündinud, siis peaksid igaaastased kokkupõrked, mis sõjawäe ja tööliste rongikäikude wahel maad on leidnud, isegi sõjamineistrile selgeks tegema, kui ebasüüdsal ajal ta need sõjawäe jalutuskäigud on määranud. Kui Tartus poleks sõjawäe jalutuskäiku korraldatud, ei oleks ka mingisuguseid kokkupõrkeid olnud. Härrad kommunistid oleksid seal omia häälepaelu „sotside ja metsotside“ arwel harjutanud — paha poleks sellest ei kellegil olnud!

Kui nüüd sõjamineister tuleb seletama, et mõlemad rongikäigud tänawu juhuslikult kokku sattunud, siis ütelge, milleks need sõjawäe juhud on; kas seal tõesti paremat korraldawat kätt ei leidunud, kes oleks osanud parema aja ja koha leida rongikäikude möödaminemiseks, kui ainult see Jakobi ja Laia uulitsa nurk, mis Tartus üks kõige kitsamatest kohtadest. Kui aga 10 minutit mõlemate rongikäikude wahel wahet oli, siis wõis ja pidi igale inimesele selge olema, et kõige wäiksem wiiwitus toob kokkupõrke. Nii sõjamineistri kui ka ettelõetud sõjawäelaste seletustest ei wõi saada teist muljet, kui et taheti meelega ja sihilikult wahetele segada. Seda tõendab weel rohkem möödaläinud-aastane rongikäik, mille puhul ei lepidud sellega, et ratsamehed saadeti ette teed sulguma, ei lepidud ka sellega, et üksikud mehed olid saadetud rongikäigu kordaseadmise platsile tööliste üle mõnitama, waid et isegi sel ajal, kui rongikäik liikus oma ettemääratud rada, oli

saadetud sõjawäe orkester tee peale ette. Mis jaoks see tarwis oli? Kas ei ole see mõnitamine? Kujutatagu enestele ainult ette, kui oleks meil sõjawäe paraadi ajal juhtunud kas wõi mõni kärumees koor-maga üheks silmapilguks sõdurite ridade wahetele, mis oleks siis temaga sündinud? Kas poleks ta wastutusele wõetud korraldumise eest? Aga mispärast ei ütletud siis härra minister, et need, kes wälja töötasid Tartu jalutuskäigu plaani, on seda lohakalt teinud ja mispärast ei wõta sõjamineister sarnase lohakuse, kui mitte rohkema eest neid wastutusele? Just sellepärast, kordan mina, ei rahulda meid sõjamineistri wastus. Teiseks paistis sõjamineistri kõnest, et ka edaspidigi iga aasta kawatsetakse järjekindlalt 1. mail korraldada sõjawäelisi rongikäike. Meie arwates ei tohi 1. mail üldse mitte maad leida sõjawäelised rongikäigud. 1. mai on rahwuswaheline tööliste wõitluse püha, on päew, kus mälestatakse wõitlusi, mis on peetud mitte rohkem ega wähem, kui 8-tunnilise tööpäewa eest ja kus on walatud tööliste werd. See on ajalooline tõde ning seda peaks sõjamineister teadma. (J. Piiskar (is.): Kõige jämedam prowokatsioon!) Edasi ei saa meie leppida selle seletusega, nagu oleks tänawune kokkupõrge juhuslikult sündinud.

Juhus oleks see olnud siis, kui üks sõjawäesalk oleks wäljastpoolt linna sisse tulnud, teadmata, et tööliste rongikäiku korraldatakse. Aga niihästi sõjawäe- kui tsiwilwõimudel oli teada, et rongikäik on ja missuguseid uulitsaid mööda ta liigub. Oli wõimalik kaaluda ja ette näha peensuseni igat sammu ja sellepärast ei wõinud see kokkupõrge mitte juhuslik olla. Kui nõnda edasi läheb, siis wõib arwata, et järgmisel 1. mail seisame tõsisemate sündmuste ees, mis mitte ainult rakett-konnade lõhkemise ega lipuwarda murdmisega ei lõpe, waid, wõib olla, nõuab nii mõnegi inimese elu ohwriks. Sellepärast oleks aeg abinõusid tarwitusele wõtta, et asjata werewalamine mitte maad ei wõtaks.

A. Janson (wäljasp. rhm.): Härra sõjamineister ja Riigikogu liige Jonas tegid siin täiesti ühist wäerinda üksi selle wahetele, et rkl. Jonas näitas, et sõjamineistri katsed asja tõsist tagapinda warjata on natukene äpardanud. Mina pean tunnistama, et meie sõjamineister, kui wana sõjamees, talitas sõjameheliku otsekoheusega. Omas seletuses tõi ta awalikkuse

ette kõige pealt põhjused, mis olla sundinud 1. mail wägiwalda tarwitama. Jonasel jäi wäga wähe täiendada. Põhjuseks, miks eelmistel aastatel on Tartus rongikäikude korraldamine rahulikult läinud, on see, et eelmistel aastatel, kui ma ei eksi, korraldasid rongikäike rkl. Jonas ja wist ka härra Treiberg. Täna aasta aga oli pilt natukene muutunud. Härra sõjaminister oli selgusele jõudnud, et täna wust rongikäiku korraldawa Tartu kesknõukogu koosseis täna wust aastal natukene teistsugune on, kui minewal aastal, nimelt, ta oli omandanud kindla poliitilise wärwi, missugust kindlat poliitilist wärwi eelmistel aastatel ei olla olnud, siis sellepeale lubage tähendada, et klasseadlikud töölised on üldse kindla poliitilise wärwiga.

Nüüd tekkis küsimus, kas tohib wägistamiskatset ette wõtta, wõi mitte. Pika kaalumise järele tuli härra sõjaminister otsusele, et wõib. Ja mispärast? Sellepärast, et mitte kõik töölised ei wõta weel sellest rongikäigust osa: ei on weel õnneks teatud osa wäheteadlikka töölisi, kelledel see kindel poliitiline wärw puudub. Kui oleksid kõik töölised sellest rongikäigust osa wõtnud, siis ei oleks sõjaminister mitte julgenud wasturongikäiku ette wõtta, waid sõjawägi oleks oma karsmutes waikselt, kui hiired, istunud.

Üks asjaolu, mis sundis tingimata seda wasturongikäiku ette wõtma, oli sõjaministri arwates see, et tsiwiil rongikäigust osa wõtsid ka üliõpilased. Küll on raskusi tehtud, et proletaarlaste lapsed ei saaks keskkooli lõpetada ega omale kutseõigusi omandada, kuid siiski, härrade Bauer'ite isamaalise higistamise peale waatamata, poewad tahmanägude lapsed ülikooli ja jääwad sealjuures proletaarlasteks, wõtawad töölisliikumisest osa. Härra sõjaminister aga ei wõi lubada seda, et proletaarlaste lapsed pääsewad ülikooli, ning wõtawad wabalt tööliseliikumisest osa. Tarwis neid hirmutada, tarwis neilt isu ära wõtta tööliseliikumisest osawõtmises. Selleks peab 1. mail wasturongikäik ette wõetud saama ja et seda tohib ette wõtta. näitab see, et weel kõik töölised pole kindlat poliitilist wärwi. Selleks waliti noored nekrutid, kes 1. maiks sõduriteks ümber ristiti ja need pidid läbi tegema tuleproowi. Kuidas nekrutid talitama peawad, selle üle palju pead ei murta, üks keskkohal ole kohalikud staabid olemas ja need töötawad kawad üksikasjaliselt wälja. Sõja-

ministri sõnade järele saadeti ringkiri wälja, et 1. mail rongikäiku korraldatakse, jäeti aga üksikasjaliselt nimetamata, kellele peale tungida ehk kellele mitte, see jäeti kohapealsete wõimude hooleks. Härra sõjaminister tähendas, et Tartu staap olla täiesti oma kõrgusel seisnud. Marshrut oli walitud sarnane, et kokkupõrge paratamata. Wasturongikäik tuleb Tähkwere pargist alla, sammub Laia uulitsa, mis nimepidi lai, kuid tegelikult õige kitsas, tööliste rongikäik satub wastu ratsawäesalgale, kus 8 hobust reas ja ohwitserid kõrwal, kuidas pidid need kaks üksteisest küll mööda pääsema. Et see wahejuhtumine wõrdlemisi wäikeste tagajärgedega lõppes, ei olnud mitte weristamise tahtmise puudus, waid midagi muud. (Wahelhüüe paremalt poolt: Puudus julgus!) Arwan, et juhtidel küll julgust ei puudunud, kuid nekrutite meeleolu polnud sarnane, nagu sõjaminister oleks soowinud. Kahjuks oma kõne lõpuosas katsus härra sõjaminister alguses äärmiselt selgeid seisukohti segaseks teha, nii ütelda, seda, mis ühe käega üles ehitanud, teise käega natukene tasanada. Siinjuures jääwad tema poolt ette toodud wäited alusetu. Härra sõjaminister seletab, et sõjawäel olla wõimatu olnud sarnase suure aparaadiga tagasi pöörata, teist teed ei olla olnud. Mõne lause järele edasi ütleb, et teised wäeosad läksid Jakobi uulitsat mööda alla. Ma arwan, et täieline wõimalus oleks olnud ka ratsawäel mööda Jakobi uulitsat allanimiseks. Selle asemel käänati sisse Laia, kuid tegelikult kitsasse uulitsasse, mitte sellepärast, et teist teed ei olnud, waid et oli ette kawatsetud rongikäigu peale minna ja seal segadusi sünnitada ning wäljaastumist toime panna. Sõjariistuta töölise hulgad muidugi selle prowokatsiooni peale ei wastanud, nad olid rohkem distsiplineeritud, kui sõjaminister oodata wõis. Sõjaminister seletab, et rongikäik ei olla kuulanud politseiniku sõna. Mina isiklikult olin rongikäigu esimestes ridades (Wahelhüüe paremalt poolt: Olite esimene jooksja!) Kas ma jooksin wõi mitte, seda lubage mul paremini teada. Rongikäik hoidis Jakobi uulitsal kõrwale ja andis teed sõjawäele, aga Laial uulitsal ei teinud ta seda mitte sellepärast, et ta ei tahtnud kõrwale hoida, waid seal ei olnud selleks ruumi.

Sõjaministri seletus, nagu oleks töölise poolt prowokatsioon ette wõetud, et sõja-

wäe wäljaastumist wälja kutsuda, ei wasta sugugi tõelusele, ümber pöördud, sõjawäelise rongikäigu juht prowotseeris töölisi wäljaastumisele. Juba Jakobi uulitsal, kus igatahes ruumi küllalt oli, jäi sõjawäeline rongikäik seisma ja see härra Leeman, wõi kuidas teda siin nimetati, — ratsaeskadroni juht, — wajutas oma hobusele kannuksed külge ja pani ta rastastringi tantsima. Sealjuures paistis mulle silma üks iseäraldus — mina teda ennem näinud ei ole ja wõib olla, et temale on juba loodusest antud sarnased iseäralised walged silmad. Minule paistis, et temal silmawalged iseäraliselt wälkusid, keerlesid ikka sinna olles sihitud töölisteridade poole, silmade keerlemisega ühes wäänles ka suu, kust wahetpidamata kostsid sõnad: „Kuradi kommuuna mehed, kuradi kommuuna mehed.“ (Pahemalt poolt: Ütelge weel üks kord.) Kui siin seletatakse, et hobused ei olnud kannustega tantsima pandud, waid kartsid lippude lehwimist, siis on see wäide wäga nõrk. Waadake Tartu obserwatooriumist järele, seal peab nimeetatud olema, et sel päewal tuult ei olnud, ilm haruldaselt waikne oli ja sellepärast lipud lehwida ei wõinud. Wõiks weel ütelda, et ehk punane wärw ärritas hobuseid. Aga hobune ei ole ju mitte kalkun, ei ole ka mitte pull; kogupõllumehed peaksid wäga hästi teadma, et hobune punast wärwi ei karda. Kuigi harilikud hobused kardaksid punast wärwi, siis tuleb silmas pidada, et eskadroni meestel ja ohwitser Leeman'il on punased püksid jalas, nii et hobused oleksid pidanud selle wärwiga harjunud olema. Ma ütlen, et esimene osa härra Soots'i kõnest oli äärmiselt asjalik ja mina selle wastu ei waidle. Härra Soots'i seisukohast pidi wasturongikäik ette wõetud saama, et töölisi ära kohutada, et nad tulewikus enam sarnaseid rongikäike ette ei wõtaks. Tema tähenduse kohta, et töölistes ei ole weel kõik kindla poliitilise wärwiga, wõin ma trööstiks ütelda, et see kindel poliitiline wärw töölisteklassi massides järjekindlalt kaswab ja tuleb kord aeg, kus teie enam ei julge tööliste rongikäikudele takistusi ette wõtta.

H. Allik (wäljasp. rhm.): Siin tuli ootamata ilmsiks südantliigutaw ühine wäerind härra sõjaministri ja Jonas'e wahel. Jonas oli wäga julge siin kõnetoolil, wehkles rusikatega ja ütles, et tarwis on tegusid, aga mitte sõnu. Mina igatahes pean ütleva, et töörahwas ei lase ennast

Jonas'test prowotseerida ja ei lähe mitte siis tegudele, kui seda siit wõi teiselt poolt tahetakse, waid siis, kui seda mitte ei taha härrad Jonas'ed. Siseminister ja sõjaminister oleksid seda wäga heameelega näinud, kui oleksid sõnade asemele teod olnud, et oleks jälle aadrilaskmist tulnud. Siin sõjaminister ütles, et 1. mai olewat töölistepüha. Mina pean seda ütleva, et ta mitte ei olewat, waid on tõesti, oli seda enne, kui siin demokraatlik wabariik oli, oli ammu enne, kui härra Soots sõjaministriks sai ja on ka loodetawasti kaua aega peale seda. Härra sõjaminister ütles edasi, et Tartu uulitsatel ei ole olnud töölistes, waid teatud osa kommunisti ja rongikäigule anti kindel poliitiline wärw. Wõin kindlasti ütelda, et töölisteklass ei anna oma rongikäigule mitte sini-must-walget poliitilist wärwi, waid annab niisuguse poliitilise wärwi, mis on sihitud kodanluse wastu. Samasugune poliitiline wärw anti ka Tartu tööliste rongikäigu puhul. Härra sõjaminister seda küll ei öelnud, kui suur hulk rahwast läks selle wärwi järele. On aga teada, et ei läinud ükski töölistes, waid tulid kaasa ka need, kes selle kodanluse teadusega tegemist teewad, — need olid üliõpilased. See ei olnud mitte sini-must-walge, waid oli puht kommunistiline wärw, mis on sihitud otse kodanluse wastu. (K. Päts (põl.): Sini-must-walge wastu.)

Edasi konstateeris härra sõjaminister, et enne seda on olnud nõupidamised siseministeriumi ja sõjawäeesitajate wahel, kus oli kaalutud, kuidas nemad peaksid seda püha pühitsema. Ja nagu härra sõjaminister ütles, olla olnud tarwis proowi teha siis, kui juba on küllalt seda distsipliini ja kodanlise klassi wärwi sõjawäele sisse tuubitud. Ma ise olen ka kaks terwet aastat selles sõjawäe distsipliinis olnud ja mäletan, et 1921 a. 1. mail hakkasid ohwitserid juba õhtul kohwreid sisse pakkima, kartes, et kui tulewad kommunistid, et siis on tarwis otseteed sadamasse tõtata.

Juhataja K. Wirma: Ma palun mitte Eesti sõjawäe kohta haawawaid ütelsid tarwitada ja teen Teile esimese märkuse.

H. Allik (wäljasp. rhm.): Järgmisel aastal ei olnud küll mitte niisugust hirmu, kuid siis ei toodud sõjawäge wälja, waid jäeti kasarmutesse põrandaid küürima ja kui ülemus tuli, siis leidis, et nad ei olnud küllalt puhtaks küüritud ning käsutas

uuesti küürima hakata, mille tõttu sõjawäed kogu päew kasarmutesse jäid. Kuid 1923 a. oli seisukord muutunud: Itaalias on fascism pukile saanud, Saksamaal ja Lätimaal läheb juba awalikult tagurlus kumminuutidega wälja, — tarwis meil ka teatud proow teha. Ja meie teame, et need, kes ratsawäes teeniwad, on kindlad kogupõllumeeste pojad ja sellepärast lasti see ratsaeskadron kõige ees liikuda. Kuid tuli wälja, et sõjawägi ei kannatanud tuleproowi wälja ja ei talitanud mitte nii, kui härra sõjaminister seda oleks soowinud, mille tõttu anti käsk teise uulitsasse keerata. Härra sõjaminister ei lükanud mitte seda fakti ümber, et inimesed said wigastusi, waid toetas lõppude lõpuks selle peale, et sõjawäge katsuti wõimalikult nendest kommunistidest eemal hoida. Ja see oli otsekohe 1. mai õpetunni tagajärg. Sest meie nägime juba peale 1. maid, et Tartu garnisonis oli õige suur protsent hääli töörahwa ühise wäerinna heaks antud. Juba tsaariwalitsuse ajal nägime meie, et kui sõjawägi ütles ära tööliste peale laskmisest, et siis needsamad tsaarriaegsed ülemused andsid niisugused waljud käsud, et tarwis on sõjawäge kasarmutes hoida ja mitte töölistega läbikäimisesse lasta. Sedasama featas ka sõjaminister, et edaspidi on ka siin niisugused korraldused tehtud, et sõjawäge mitte enam töölistega läbikäimisesse lasta. Kuid mina ütlen, et niisugused korraldused on täitsa paberlised. Ma ei taha olla prohwet, kuid ma ütlen, kas on see nüüd tulewal aastal wõi ületulewal aastal, kuid tuleb 1. mai, kus see kommunism on imibunud sõjawäesse.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Allik, ma kutsun Teid päewakorra juurde ja teen Teile teise märkuse.

H. Allik (wäljasp. rhm.): Tuleb aeg, kus seesama sõjawägi, keda teie ässitate...

Juhataja K. Wirma: Ma kutsun Teid korrale, teen Teile kolmanda märkuse ja wõtan Teilt sõna ära.

R. Pälson (töörp.): Kui härra sõjaminister siin selle arupärimise peale wastas, siis tähendas ta, et politseinik olla wedanud neid inimesi 1. mail Tartus. Ta rääkis weel ilusasti psühholoogiast. Ma pean tähendama, et metssootsid tõepoolest lasksid ennast ära uimastada sellest psühholoogiast, ega nemad muidu ei hakanud kaitsma seda kodanluse terrori ega

lasknud ennast sellest nii sisse wõtta. Mõttetu on nendel oma kassiahastust siin maaliitlise käteplagina saatel kaitsma hakata, et nemad rongikäigust pole osa wõtta saanud ja et see rongikäik mitte sarnane 700 inimese suurune rongikäik pole olnud, millest kodanlusel siis heameel oleks olnud. Ma pean sõjaminist-rile weel tähendama, et tema poolt ette-toodud põhjendused mitte ühte grammigi ei kaalu. Kui räägiti, et sõjawägi tahtis rahulikult mööda minna, siis ei ole see mitte nii, waid eskadroni juhataja tormas otsekohe rahwa hulka ja hakkas seal mö-gaga ümber wehkima, seda tõendawad rongikäigust osawõtjad. Mis õigus oli seal inimesi arretereida ja neid rewolw-riiga ähwardada. Kuid selle juures pike-malt peatada ei maksa. Peab tähendama, et 1. maid, kui üleilmist töörahwa wõit-luse püha, on kodanlus alati hirmsa wä-rinaga ja hirmutundega wastu wõtnud, kartes sellega oma wiimase silmapilgu tulemist. See on ka arusaadaw, sest sel päewal demonstreerib kogu ilma töörah-was kodanlusele oma jõudu kurnajate klassi wastu, sel päewal paneb kodanlus ennast pealaest jalatallani sõjariistu, et sellega oma surmatunni lähenemist ära hoida. Ka meie tõusikkodanlus ei taha oma teiste maade nimekaimudest maha jääda, ka tema tahab ennast ramimu süüa ja sellepärast wõtab tema kõik-sugu abi-nõud tarwitusele, et ennast wee peal hoida. 1. mai rongikäigu terroriseerimine Tartus tõendab aga, et ei taheta põrmugi käia nende lubaduste täitmise teel, mida kodanlus ise omast peaaajudest wälja on audunud ja mis töörahwale wabaduse ja õiguse annawad, waid tahetakse töörah-wast lausa kägistada, tahetakse temalt ära wõtta needki õigused, mis oli töörahwal tsaristliku sandarmite walitsuse ajal. Kui 1. mail korraldati sõjawäe rongikäik, siis jäetakse aga tasa ja targu noortelemees-tele ütlemata, et täna peate teie walwsad olema, peate igal uulitsanurgal walwama, et tahmanäod kuskilt wabrikust wälja tulles ennast halwalt ülewal ei pea. Kas on 1. mai just see püha, kus on tarwis noorimehi kasarmutes, kus nad hallita-wad, wälja tuua päikesewannide kätte? Pean tähendama, et siin, nagu Tartus ta-heti nurja ajada tööliste rongikäiku, siin oli sihikindel kawatsus, et töörahwas ei wõiks oma jõudu näidata. Siin räägi-takse, need olid ainult kommunistid. Mina ei hakka selle üle rääkima, olid nad kom-munistid wõi kes tahes. See oli igata-

hes sarnane rongikäik, mis kodanlusele headmeelt ei teinud ja mille üle tema suurt hirmu tundis. Töörahwast aga wõtab kõik külmawereliselt vastu ja karastab oma jõudu selleks, et kodanlus ja terve kurrajateklass tema jalge ees niisama külm on.

L. Johanson (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Esimene mai ei oleks tarwitsenud meie Riigikogu tänases päewakorras olla, kui ei oleks olnud neid korraldusi, mida härra sõjaminister on teinud ja mida tema täna siin kaitsta on püüdnud. 1. mai sündmustest, sel kujul, nagu nemad käesolewal aastal wälja on kujunenud, on kommunistid härra sõjaministri abiga omale hiilgenumbri teinud. Ei ole ometi härra sõjaministri ülesandeks isegi kaudsete abinõudega kaasa aidata kommunistilisele liikumisele Eestis. Mis puutub sõjaministri seletustesse, siis kostis neist vastu igasugune ironia.

Härra sõjaminister asus kõige pealt sellele seisukohale, et 1. mai on kõikide püha ja sellepärast oli see ka põhjendatud, et sõjawägi rongikäigule kutsuti ja et seltskondlised organisatsioonid uulitsale toodi. Tõsi, 1-ne mai on Eesti riigis üldine püha, selle vastu ei waidle keegi. (W a h e l h ü ü d e d k o m m u n i s t i d e p o o l t.) Teie olge wait. 1-ne mai on aga olnud 34 aastat töölistepüha ja jääb seda ka edaspidi Eestis. Siit tuleb järeldada, et ei tohi mingisuguseid kitsendawaid abinõusid tarwitusele wõtta tööliste klassile selle püha pühitsemisel. Kui aga neid kitsendusi tarwitusele wõetakse, siis annawad nemad, nagu seda ka käesolew juhtumine näitab, wastupidiseid tagajärgi. Meil aga walitseb nähtawasti seltskonnas sarnane arwamine, et 1. maile tuleb anda wõimalikult sarnane ilme, et töölistepüha pühitsemine wõimalikult warju ja tagaplaanile jääks. Seda on tehtud meil mitu aastat. Ütelge mulle, millega saaks seda seletada, et sel ajal, kui näituseks minewal aastal tööliste rongikäik läks rae-kojaplatsilt läbi, siis leiti tarwilikuks seal wiibiwa orkestri poolt fox-trotti mängida? Öelge, milleks tõesti sarnane tööliste rongikäigu wastuwõtmine tarwilik on? Peale üliõpilaste ja noorsoo ei ole 1. mail teiste kohta mingisugust tähtsust, et seda teised seltskondlised organisatsioonid ja sõjawägi ruttasid pühitsema. Sellepärast on see täiesti taktita tegu, kui kutsutakse ükskord aastas sõjawägi uulitsale ja määratakse just see selle päewa peale, mil on olnud aastakümned töölistepüha.

Need wõimud, kes on pandud sõjawäge korraldama, peaksid ka ette nägema ja oma kawasid nii seadma, et rongikäigud kokku ei puutuks, aga mitte nii, et 10 minutit warem läheb uulitsast töölistering läbi ja 15 minutit hiljem läheb samast kohast läbi sõjawägi wõi mõned teised organisatsioonid. Niiwiisi ometi ei tohi korraldusi teha. Kui nii tehtakse, siis peab ütlemata, et need korraldused pole otstarbekohased, ehk — siin wõib olla mingisugune isesugune püüe wõi eesmärk tagasihutajaks. Meil Eestis peaks küllalt ruumi olema, nii ühele kui teisele rongikäigule, olgu siis see rongikäik kommunistiline wõi mõni teine. Härra sõjaminister katsus nagu mingisuguse ironiaga tähendada, et waat' siin oli tegemist kommunistidega. Niikaua, kui neile on antud luba rongikäiku toime panna, üht wõi teist plakati kas iseseiswate sotsialistide wõi Eesti sotsiaaldemokraatlise tööliste partei vastu kaasa wõtta, ei wõi neid ka mitte takistada. Kui neile selleks luba on antud, siis lubatagu neile seda rongikäiku ka lõpetada. Kui siin wahele segama hakatakse, siis toodakse sellega ainult suurt kahju. Seda on sõjawäe ja rahwahulkade kokkupõrkamised mujal näidanud, kui soowimata need on, kui halbu tagajärgi nad wahel wõiwad anda. Käesolewal juhtumisel ei ole tagajärjed ju kuigi suured, aga nad oleks wõinud ka palju suuremad olla ja ma ei usu, et need meie riigis makswa korra juures õigeksmõistmist oleks wõinud leida. Ei ole mingit põhjust sõjawäe keskele waenu üksikute parteide vastu kanda. Sellepärast ei saa sugugi ära märkimata jätta, et kui kõneldakse töölistelipust ehk ükskõik missuguse partei lipust, siis kõneldakse sellest ironiaga. Sõjawägi seisab terve riigi ja terve rahwa teenistuses ja teda tuleb wõimalikult poliitilisest liikumisest eemal hoida. Kui aga katsutakse waenu külwata ühe ehk teise poliitilise partei vastu, siis mindakse sootu teisele alusele ja seda lubada mitte ei tohi. Meie demokraatlikes riigis ei tohiks olla meie sõjawäe kõrgematele juhtidele, meie ohwitserkonnale omane see waim, mis oli Wene riigis, kus neid kaswatati isesuguses waimus, jaotades kodanikke: siin on sõjawäelane ja siin on tsiwiilimene, ja kus karistamata wõisid ette tulla isegi sarnased juhtumised, et ohwitser wõis raiuda selle tsiwiilisiku pea mõõgaga pooleks, kes temale uulitsal vastu tulles mööda minnes külge puutus, kuigi see ohwitser ise kõrwale ei läinud

ja küllalt kaine ja wiisakas ei olnud. Wäga iseloomulik on Wene ohwitseride kohta see, et nad Wene suurema luuletaja laulu nii laulsid: „Так скучно и грустно и некому морду бить“ Waadake, niisugust Wene waimu ei tohi meie sõjawäes mitte olla. Meil on rahwawägi ja seda tuleks alati silmas pidada meie kõrgematel sõjawäelastel. Muidugi on ka teisi juhtumisi, kus niisugune eraldamise püüe ilmsiks on tulnud. Tuletame meelde seda Soome sõitu, kus tsiwiil esitajaid ei tahetud lasta sõjawäe laewa peale mingisuguste põhjendustega, et ei olewat ruumi. See laew on aga Eesti riigi teenistuses ja siin ei tohiks mitte niisuguseid terawaid wahesid tõmbama hakata. Muidugi, kui meil on üle wõetud Wene inimesi, siis on arusaadaw, et ühes sellega on üle wõetud ka meie riiki Wene waimu. Aga peab selle waimu wastu wõitlema. Teda tuleb kõrwaldada.

Käesolew küsimus näitab ka wäga kujukalt, kuidas Eestis need elemendid, kes demokraatlisel alusel ei asu, käsikäes töötawad, kuigi nemad kumbki teisel äärmusel istuwad. Kommunistidel on wiisiks saanud ka seda Wene waimu, millest meie rääkisime, tarwitada oma wõimu kaswatamiseks. Ja seda nad katsuwad ja püüawad igal ajal awaldada, olgu siis, nagu näeme, kas wõi rongikäikudel, nagu 1. mail, kus nad Tartus katsusid rongikäiku oma asjaks teha ja sellega rongikäigu mõju wähendasid. Olgu meelde tuletatud, kuidas nad siin Tallinnas teiste poliitiliste parteide koosolekuid laiali ajada püüdsid oma organiseeritud terroriga, niisama, nagu kogupõllumehed mõnel pool maal wäiksemal kujul tegid. Näituseks, Kaius, kus härra Birkenberg wõttis sisse sotsiaaldemokraatide koosoleku, mis oli määratud õhtul kella 5 ajaks ja algas seal oma koosolekut kella 5 ajal, kuna ometi oli wälja kuulutatud tema koosolek kella 1-eks.

See näitab, et nendel inimestel on wäike arusaamine õiguslikust korrast ja et nemad ei asu demokraatlikul alusel, missugusel alusel meie riik peaks seisma. Ja kõik nende toimetused, mis nemad ette wõtawad, toowad rohkem kasu kommunistidele, kui neile enestele. Käesolewal juhtumisel on see tulnud kommunistidele kasuks. Nemad on jälle walanud wett kommunistide weskile, mis siis, kui sarnased nähtused kaoks meie riigist, kuiwale jääks.

Meil nagu kardetakse paremal pool seda kommunistide kuiwaksjäämist. Sel-

lepärast wõetakse ette meie riigielus kõiksugused operatsioonid, kõiksugused kodanikkude õiguste kitsendused, katsutakse wõimu kohapeal nii tarwitada, et see tingimata peab meie rahwa keskel rahulolematust kaswatama. Ja peab tunnistama, et kui meil Riigikogus palju kommuniste on, siis seda ei tule mitte nende arwele, nende suurte strateegide arwele kirjutada, nagu kuulsime siin sellena härra Janson'ist, kes oma seletustega meelde tuletas sõjaaegset „suurt strateegi“ Schumski't, waid seda tuleb kirjutada meie parempoolsete arwele. Ja siin, muidugi, langeb üks osa ka selle tegelase peale, kelle korraldused on tehtud 1. mai puhul käesolewal korral Tartus. Meil walitseb sarnane arwamine parempoolsete keskel, et just kommunistide abil suudetakse töölisteriikumise wastu wõidelda. Et see arwamine aga põhjendatud oleks, seda tunnistada ei saa. Ja mina arwan, et juba lähem tulewik näitab, et see meie parempoolsete lootus neid sihile ei wiil. Kui tõesti ajutiselt meie parempoolsete abil kommunistidel korda on läinud tõsiste tööliste erakondadele peale suruda, ja kommunistidel oma ümber koguda wähem klassiteadlisi töölisi, keda juhiwad koolidest wäljawisatud koolipoisid, ilma et seal aset oleks wanadel töölistel, kes on aastate kaupa tööliste keskel liikunud, ja keda nende kõrwale on surutud, siis seda kõike tuleb kirjutada meie parempoolsete arwele.

Mina aga usun, et meie töölisteklass sellest ummikust ka wälja saab ja näeb, missuguseks tööriistaks on olnud kommunistiline partei meie parempoolsetele, kes oma keskelt on andnud niisuguseid „wäga kuulsaid“ ja „õsitawaid tegelasi“, nagu seda on Warfolomejew, Tammerik ja Linkhorst, see endine kommunistide liider ja praegune kõige suurem ja peab ütleva kõigerohkem hukkamõistetud kui inimene, töölisteriikumise wastu wõitleja. (Wahelhüüe kommunistide poolt: Teie Hellat...) Mis puutub meie Hellat'isse, siis ei ole meie Hellat enam mitte meie Hellat, esiteks, ja teiseks on tema sellel arenemise... (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Linkhorst ei ole ka enam meie Linkhorst!) Aga Linkhorst kuulub teie parteisse. Hellat tuli meie parteisse siis, kui sotsiaaldemokraatlise partei ümber kogus õige rohkesti inimesi, wõib olla ka sellepärast, et tema meie oludes tõesti demokraatlisel alusel seisja partei oli. Sellest parteist

on nüüd lahkunud nii mitmed nendest inimestest ja muu hulgas ka Hellat, kes nüüd kuulub põllumeestekogude hulka. (K. P ä t s (põl.): E i k u u l u !) Meil muidugi temast kahju ei ole, aga peab tunnistama, et need süüdistused, mida Hellat'ile ette heidetakse, sel kujul põhjendatud ei ole. Ja pealegi ei olnud härra Hellat ennem sotsiaaldemokraat, vaid oli enamlane, s. t. kust tulewad kommunistid.

Muidugi mina usun, et töolisteliikumine nendest raskustest üle saab, mis parempoolsed temale on teinud ka Eestis kommunistide abiga ja võib olla selle asemel, et nad nõudma hakkawad: „nõudke tegusid“, nõuawad otse plakatitel, et kommunistidele suhu pandaks kumminisa ja piimapudel riigi kulul.

Ülewal toodut silmas pidades ei saa meie käesolewa arupärimise puhul sõjaministri poolt ettekantud seletust rahuloldawaks pidada ja teeme järgmise ettepaneku: „Riigikogu, ära kuulates sõjaministri seletust arupärimise peale Tartus 1. mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta, ei tunnista seda rahuloldawaks ja läheb päewakorras edasi.“

E. Jonas (is.): Oli oodata, et peale minu tänase esinemise kommunistid hirmus wihaseks saawad, sest ära sa jumala pärast neid puuduta, oled kohe tööliste-klassi äraandja. See tuletab mulle meelde Aafrika metsmeest, kes ütles, kui sa minu naise ära sööd, siis on see halb, aga kui ma sinu naise nahka panen, siis on see hea. Teie tahate teiste naise nahka panna, aga ma arwan, et see teie moraal meil praeguses ühiskonnas enam aset ei tohi leida.

Mis puutub nende poolt ettetoodud wäidetesse, siis on huwitaw tähendada, et ükski kommunistlik kõneleja ei ole osanud wahet teha minu ja sõjaministri seletuse wahel. Nad toonitawad kõik, et seda, mis mina öelnud, olla ka sõjaminister seletanud. Nende wägimees wõi esimaadleja Rea arwab isegi, et meie programmi ja põllumeeste oma wahel ei olegi wahet. Kui kena waimuannete demonstratsioon. Ent meie peame arwama, et härra Rea, kui endise kooliõpetaja pea, peaks enam arenenud olema. Härra Pälson arwab koguni, et olen kaitsnud sõjaministrit. Kõik see lugu on üpris naljakas ja imelik, kuid mulle saab arusaadawaks siiski, kui ma meelde tuletan üht tööliste kongressi, kus ma nii pool nalja pärast panin ette Sinowjewi resolutsiooni, mille

seltsimees Allik nii maha tegi, nagu seda võib olla põllumeestekogudki ei oleks sõandanud teha. Waadake, kui arusaamine oma seisukohast nii wilets, kuidas võib siis loota neilt arusaamist teiste seisukohtadest.

On tõesti tõsi, mida Heideman oma esimeses kõnes ütles, et see rongikäik mitte puhtkommunistlik ei olnud ja see oli ka wist tema kõnest ainukene õige sõna. Terwes rongikäigus olid wast mõned üksikud kommunistid, keda näppudel üles lugeda võiks, kogusummas polnud neid rohkem kui $\frac{1}{10}$ rongikäigust, kuna suurem osa niisama kaasa läks. Teie teate ju meie inimesi: täna sammuwad nad kommunistide ridades, homme laulawad Kadriorus Tõnisson'ile hosianna. Tartus ei olegi proletaarlasi nii palju, kui oli rongikäigust osawõtjad. Töölisi võib seal olla 800, 900 kunni 1.000 inimest, kuna rongikäigus oli kaks kunni kolm tuhat. Kõik need kolmtuhat inimest ei saa olla töölisel teie endi teooria järele, härrad kommunistid. Teie määrasite ise eesnimetatud kongressil kindlaks tööliste mõiste, mis piirdus ainult wabrikutöölisega, kõik teised olla poolproletaarlased. Samal kongressil rõhutasite, et tuleb koondada ainult puhtproletaarlasi aga kui need poolproletaarlased selle wastu protesti tõstsid, siis tõmbasite teie pea õlgade wahela. Nüüd aga hoopile nende poolproletaarlaste arwuga, kes olid kogunud rongikäiku. Kui kindel oli, et rongikäigust osawõtjate hulk on suurem osa ainult pealtwaatajaid, siis seda enam tuleb mõista hukka nende sõjawäelaste tegewust, kes ratsutasid rahwa sekka.

Meie töölisteklass on nõrk, ütlewad kommunistid ja seda ei saa salata keegi. Kõik korraldatud streigid on üksteise järele tagajärjeta möödunud ja teie härrad seal nurgas olete kõige rohkem süüdi selles nõrkuses. Nii kaua, kui teie ühisest wäerinnast kõnelete, kui eneste ühisest wäerinnast, kui teie elawa sõna muudate kulunud räuskamiseks, nii kaua ei saa Eesti tööliste klassiteadwust tõsta ega wastupidawuses nii kaugele jõuda, et nad võiksid ka omi rongikäike waenlaste kallaltungimiste wastu kaitsta. Selles langeb kõik wastutus teie peale.

Täie õigusega ütles rkl. Johanson, et meil walitseb endine Wene „mordobiitline“ süsteem. Minul on mitmel puhul juhus olnud siit kõnetoolilt andmete põhjal tõendada, et mitte ükski sõjawäelased ei tarwita seda „mordobiitlist“ süsteemi,

waid ka politsei, iseäranis Peipsi ääres, kus see „mordobiitid“ alles päris lopsakaid õisi ajab. Kui seda mordobiitid ikka edasi kultiveeritakse, siis jõuame wiimaks nii kaugele, et ka siin Tallinnas hakatakse „mordasid“ „bitj“.

Silmas pidades, et sõjaminister ei andnud ka täna kindlustust, et sellele nägude sisselöömisele mõeldakse hakata tõkkeid tegema, teen ettepaneku wastu wõtta järgmise ülemineku-wormeli: „Ära kuulates sõjainistri seletust käesolewa arupärimise puhul, tunnistab Riigikogu selle mitterahuldawaks, sõjawäe paraadide korraldamise esimesel mail lubamatuks ja läheb päewakorras edasi.“

Juhataja K. Wirma: Et Riigikogu ligi kolm tundi koos istunud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 1.05 min.

Peale waheaga algab koosolek kell 1.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäri kohal abisekretäär **O. Köster.**

J. Reesen (väljasp. rhm.): Käesolew arupärimine, mille peale härra sõjaminister wastas, on esile kutsunud väga elawad ja (**P a h e m a l t p o o l t:** **W ä g a i g a w a d.**) väga pealetikkuwad waidlused, nimelt iseseiswa sotsialistliku rühma poolt kommunistide wastu. Need waidlused ei ole iseenesest sisuliselt nii tähtsad, et nende juures peatada maksaks, kuid päris waikides neist mööda minna ka ei saa, sest need waidlused on üles kutsunud teatawa meeolu, nii et isegi paremalt poolt isesotsidele kaastundlikult plaksutati. See on esimene kord Riigikogus, kus iseseisew sotsialistlik töölispartei oma wennaliku käe ja suusõnaliku ülesastumise klassiteadlikkude tööliste wastu on tarwitusele wõtnud, isegi väga sihikindlalt. On arusaadaw, et ka meil Eestis iseseiswa sotsialistliku töölispartei samasugune saatuse osaks langeb, kui teisteski maades. On käega katsutaw, et klassiteadlikud töölisel kogu ilmas niisugused wahepealsed rühmad ja kihid, kas täiesti paremale poole ehk sotsiaaldemokraatide laagrisse suruwad. Käesolew arupärimine ei ole üks niisugustest, mis oleks otsekohe juhitud iseseiswa sotsialistliku töölispartei tegewuse wastu, waid kus ainult ühe seltsimehe poolt on

ette toodud üksikud juhtumised selle partei tegewusest. Kui tööliklass esimest maid pühitseb, siis mitte nii, nagu seda kodanlus tahab, waid tööliklass on seda pühitsenud alati oma tahtmise järele ja oma klassihuwide seisukohast wälja minnes. Tema on sellel pühil kõikides maades püüdnud ühist wäerinda luua kõigi töölistekihtide ja parteide wahel. Meie, kommunistlikud töölisel, ja nende poolehoidjad on alati teistele, kes ka tööliste poole hoiawad, ning nende parteidesse kuuluwad, kutseid saatnud 1. mai pidustustest osawõtmiseks. Juba 1919 a. astus sotsiaaldemokraatlik partei meie wastu wälja ja niisamuti on meie wastu wälja astunud ka iseseisew sotsialistlik töölispartei sellest ajast saadik, kui ta Eesti iseseiswast sotsialistlikust tööliste parteist plehku pistis. Meie kuulsime siin härra Jonas'e kõnet, mis väga sügawast kõlblusest ja näpunäidete andmisest kubises tööliklassi wastu. Kui meile ette heidetakse, et meie ei ole lasknud iseseiswaid sotsialiste ja teisi nõndanimeatud töölisparteid osa wõtma rongikäigust, siis on see sihilik wale meie wastu, sest meie oleme kutsed saatnud ja oleme neid palunud oma kõnelejaid ülesse seada, aga seda ei ole mitte tehtud. Meile ei ole wastatud ja see on otsekohene tööliklassi wastu wäljaastumine nende poolt. Seda on tehtud selleks, et õigust anda wastastele ja näidata, et waadake, siin on riigikukutajad, tehke nendega mida tahate. Siin on ka täna näidatud seda ja sellepärast, et seal on kommunistlikud töölisel demonstreerinud ja sellepärast on ka õigustatud olnud wägiwaldsed wäljaastumised. Teie kõnest paistis see joon selgesti wälja ja mina arwan, et mitte asjata ei plaksutatud teile käsi sealt poolt. Kui tullakse ja öeldakse, et kommunistid teisi sööwad, siis on see hea, kuid mina aga ütlen, et mitte ükski nendest nõndanimeatud kah töölisparteidest ei ole rohkem kommunistide õginud, kui sotsiaaldemokraadid ja isesotsid. Kui teie kuulute sotsiaaldemokraatide partei miitinguid, siis ei leia teie muud, kui tööliste õgimist, kuna ometi peawad nad endid kõige klassiteadlikumateks töölisteks. Mis on teie klassiteadlikkuse taga? Waadake, see on sama „demokraatia“, mis on loonud niisugused elamise tingimised, et töölistel pole korterid, et maal töölisel on ilma maata jäänud. See on siis see teie demokraatlik kord ja kas seda korda siis tuleb kaitsta. Ma ei hakka siin mitte pro-

gramme käsitama, kuid härra Jonas puudutas siin programmide küsimusi, mida teil aga mitte olemas ei ole. Teie kõnelete, et meie seltsimehed ei julge endid koosolekul õige nimega nimetada, kuid härra Piiskar, kes nüüd seal oma programmi näitab, seletas Wiljandis koosolekul, et „ega mina kommunist ei ole, kui kommunist tuleb, küsige tema käest niisugust asja“. Teil seisab aga seal programmis, et teie partei asub 3-da internatsionaali platvormil. Kui meie waatame neid mõtteid, mida iseseiswate sotsialistide töölispartei esile toob, ja neid fakte, siis meie näeme, et need on wahepealse partei wiimased jõupingutused. Täna on püütud selle partei poolt kõnetooli ära kasutada, et õigustada seisukohti, mis neil on olnud, kuid need on äärmiselt kahtlewad ja äärmiselt sisuta seisukohad. Niisuguseid sisuta seisukohti wõiwad ainult Jonas'ed ja Piiskar'id awaldada, kes selles parteis tahawad laweerida, et endile parlamendis tooli hoida. Nad wõiwad pidada need seisukohad enesele ja tööliklassil ei ole neid mitte tarwis. Meie saame seda edaspidi tingimata nägema, et teie sedasama saatuse teed peate sammuma, mida Saksa iseseiswad sotsiaaldemokraadid on käinud. Igatahes sotsiaaldemokraat Johanson'i esinemine täna oli palju marksistlikum, palju klassiteadlikum, wõrreldes teie rewolutsioonilise sotsialismiga. Kui meie ütleme seda teile täna, siis teeme seda selleks, et teie prowokatsiooni kinni naelutada. (J. Piiskar (is.): Teie olete prowokaatorid!) See on igatahes prowokatsioon laialiste hulkade ees, et meie oleme ära keelanud 1. mai rongikäigust osa wõtta. (W a h e l h ü e iseseiswate sotsialistide rühma poolt: Kas teie sõna andsite?) Mispärast ei wastanud teie selle kutse peale ja ei awaldanud soowi kõneleda, kuidas meie siis teile sõna anda wõime, sest politsei walwab selle järele, et nii palju kõnelejaid on, kui palju neid on enne üles andnud ja rohkem sõnawõtjaid ei wõi olla. (E. Jonas (is.): Eks protokollist ole näha, mis teie waletate!) Kui meie aga wõtame selle teise osa arupärimisest, siis meie näeme, et siin on kawakindla wäljatöötatud plaani järele töötatud. 1. mai on iga aasta kodanlaste hirmupüha. Sel ajal waatawad töölisel oma wäeridasid üle ja seawad oma wõitluse ridasid korda. Ko-

danlus wärioseb tööliklassi wõitluspäewal nende tugewate wõitlusriidade ees, mida klassiteadlikud töölisel moodustawad. Meil on püütud kõigi abinõudega tööliklassi püha 1. mai pühitsemist takistada.

Seda tehti tänawu aastal Tallinnas, tehti ka warematal aastatel igalpool. See ei seisnud mitte ainult demonstratsioonide ühest kohast teise ülewiiimises waid ka igasuguste prowokatsiooniliste juttude lendulaskmises, mis pidi nõrgemaid kohutama. Kui meie wõtame 1920 aasta 1. mai, siis laskis kodanlus niisugused teated laiali, et iga wäiksem ettewalmistusklassi õpilane keskkoolis teadis, et 1. mai see on päew, kus kommunistid riigikukutamist plaanitewad. Neile kõneldi, et riigikukutamine saab tingimata 1-sel mail olema. Ja tööloolest sel aastal wõeti terve rida arreteerimisi ette mitte härra Piiskar'i parteis, kes kah 1-se mai pühitsemist oma-moodi ette walmistas, waid seda tehti klassiteadliste tööliste ridades, et nende poolt korraldatud 1-se mai pühitsemist takistada, nende wõitlusridasid segi ajada. Kui siin iseseiswad sotsialistid ette toowad, et waadake, et on tulnud Irboska kuulus Hellat kommunistide ridadest ehk ka kuulus Linkhorst on tulnud kommunistide ridadest, siis mina ütlen, et sotsiaaldemokraadid ega iseseiswad sotsialistid ei ole kunagi... (J. Piiskar (is.): Niisuguste meestega läbi käinud.)... niisuguste meestega läbi käinud, ega nendega kunagi kokku puutunud. Sest nemad on kui pühad neitsid, ning teewad demokraatiat siidikinnastes ja kõwakraedes, nad on härrad, kes ei ole kunagi riskeerinud oma isikuga ja ei ole kunagi tegude peale mõtelnud. Kui meie 1. mai asjus ette heideti seda, et meie sõnade asemele tegusid nõudsiime ja nõudsiime, et härra Piiskar wõtku selga plakati, mille peal seisaks sõnade asemel teod, siis oli see härra Piiskar'ile raske. Mis see näitab? See näitab, et härra Piiskar tahab siin edasi mulistada sõnu, mida ta küll ja küll on teinud ja millest kasu ei ole. Kui meie seda tegime, siis muidugi selleks, et näha saada, kas härra Piiskar wõtab seda plakati kanda. Meie pole kunagi läinud 1-sel mail wälja riigikukutamise mõttega, selleks on oma aeg ja oma silmapilk. Igakord ei minda mitte selleks wälja, et kurnajaid kukutada. Kuid härra Piiskar ei julenud wälja minna, tahtis jääda sõnademulistajaks ja rewolutsioonilise sotsialismi sõnadekõlksutajaks. Sellepärast ei ole ka härra Piiskar'i par-

teis mehi, kes augu weerel oleks seisnud kuid teie ei wõi mitte ütelda, et homme teie seas ei teki mees, kui ta augu weerele seatakse, kes oma elupäästmiseks üht teie rühmast ära ei annaks. Niisuguseid näruseid inimesi on olnud ennem ja wõib olla ka edaspidi, neid on olnud ka kommunistide ridades, aga ega sellepärast ei saa parteid hukka mõista. Kuid tähtis on eesmärk, tähtis on ideaal. Teie räägite demokraatiast, tulete kõnelete, kui on tarwis meeoleu teha. Kui on aga tarwis tõsiseid tegusid, siis ei ole teist tegijat. Igatahes sotsiaaldemokraadid, kes wanal marksistlikel alusel seisid, peawad oma lihase silmaga nägema, et see kodanlise korra toetamine ja selle korra ülesehitamine neid hauda wiib... (A. Rei (sd.): Kas Wene maal tehakse kodanlist korda?) ... See on teine küsimus, ja selle peale wõin ma ka kohe wastata. Wene maal tehakse demokraatlist korda tööliste abil, teie teete aga teda kodanluse abil. Ja sellel on väga suur wahe. Rkl. Jonas tõi siin ette, et kõik majanduslised streigid on luhta läinud kommunistide süü läbi. Meie oleme walmis streigi komiteedes teile absoluutse enamuse andma, tulge, olge head ja wiige praegustes tingimistes streik läbi. Teie olete lapsikud, teil ei ole sugugi arusaamist, kui teie räägite streigi läbiwiimisest igas olukorras. Aga mina ütlen, et praeguse lagunewa majandusolukorra juures ei ole wõimalik streiki läbi wiia. Kui teie aga tahate läbi wiia, siis olge head, meie oleme walmis teile andma tegeuswabanduse, tulge ja wiige läbi. Mis teie asjata süüdistate. Riigikogu liige Eilman, Teie olete ise streiki juhtinud, kas Teie olete kõik need streigid tagajärjekalt läbi wiinud? (B. Eilman (is.): Kes on Teie eelkäijad olnud?) Teie olete meie eelkäijad olnud, teie lahute eest ja meie tuleme järele, et täita neid tühje kohti, et seal midagi oleks, sest need tühjad kohad on väga walusad Eesti tööliklassile. 1-sel mail läksime meie sellest seisukohast wälja, et tõsist demokraatiat ühise lipu alla koondada, selle lipu all demonstreerima kodanlise korra wastu. Kui teil ei ole seda julgust olnud, siis wõite ausalt nende pinki istuda ja wennialikult kätt pigistada. (L. Johanson (sd.): Minge tehke miiting mujal, aga ärge siin aega wiitke.) Mina ei tahtnud miitingut teha, aga kui siin miitingut tehakse, siis saan ma wastama. Kui meie waatame arupärimise sisu, siis, ma tähendasin juba,

et see wastus, mida härra sõjaminister käesolewa arupärimise peale ette kandis, ei ole kaugeltki mitte tõelistele faktidele põhjendatud. Arusaadaw on, et kodanluse ülesanne on oma seisukohti kaitsta. Meie rühmal on kindlad andmed olemas, kuidas 1-sel mail Eesti kodanlus ette walmistas. Mitte üksnes Tartus ei peetud koosolekuid staabis, et sõjawäelise rongikäiguga tööliste rongikäiku takistada, waid siin Tallinnas peeti ka sellekohaseid koosolekuid kogu maa kohta, kuidas seal tööliste rongikäike nurja ajada ja nende wastu wälja astuda. Pärnus ja Tallinnas olid sõdurid paigutatud teatawatesse kohtadesse püssidega ja olid walwel. Ma olen ka sõjawäes teeninud ja tean kuidas waremalt maid seal wastu wõeti. 1-sel mail pidid olema kõik sõdurid kasarmutes, püssid pandi woodi alla, padrunitask laua peale, jalgu ei tohtinud lahti teha. Nii pidi walwel olema selle demokraatlise korra eest see sotsiaaldemokraatide poolt nõndanimetatud rahwawägi, kuna ta aga seda kunagi ei ole. Kunagi ei ole ette wõidud tuua, et senni tööliklass oleks kindla kawa järele läinud otsekohe seda riigikorda 1. mail kukutama. See on tööliklassi wõitluspüha, on aastakümned teda pühitsetud ja pühitsetakse ka edaspidi, kunni tööliklass wõimu oma kätte ei ole wõtnud ja seda wõitluspüha tõeliseks pühapäewaks teinud. Sellepärast ka wärsheb kodanlus selle tööliklassi wõitluspüha puhul ja tal on tarwis järel waadata, kas tema wahid ka küllalt usalduswäerilised on, selleks on neid tarwis proowitulest läbi lasta. 1-sel mail Tartus oli sarnane proow, nagu sõjaminister kindral Soots seletas, noorte nekrutitega, kes olid küllalt juba seda kasarmu reshiimi omandanud, mida siin härra Johanson Wene waimus paista lasi, kus rusika süsteem senni on walitsenud ja walitseb. Nüüd oli tarwis sõjawäge näidata. Kuid tööliklass ei lase ennast kunagi kohutada sellest sõjawäest. Ma pean üttelema, et see on kõik kodanlaste prowokatsioon, kui siin iseseiswate sotside poolt lendu lasti niisugune kõmu, et meie rühmaseltsimees olla plehku pistnud. Mina wõtsin ise ka Tallinnas rongikäigust osa ja tean, et mingisugust plehkupistmist ei olnud (Wahelhüüe: Kas Kägu ei läinud lendu?) ... ma ei tea, kuidas härra Kägu lendas, aga igatahes oli I-se Riigikogu liige Sprenk, kes ära jooksis ja tööliste lipu kodanlastele rüwetada jättis. Meie rühma seisukoht on käesolewal kor-

ral selge, anname ühise ülemineku-wormeli ja nõuame, et selle asjaolu selgitamiseks täielik uurimine ette saaks wõetud, millest osa saaksid wõtma tööliste organisatsiooni esitajad. Nüüdne uurimine oli toime pandud politsei ja sõjawäe asutuste poolt. Kuid on teada, et need asutused on üks liha kodanlise keha küljes ja arusaadaw, et see liha liigub nii, nagu härra sõjaminister seda tahab. Sellepärast olid kõik need protokollid, mida ta ette kandis, niisuguse sisuga, nagu sõjaministrile kasulik. Kuid härra sõjaminister ei ole midagi ümber lükanud ja sellepärast on meie nõudmine veel enam õigustatud, et see asi saaks uuesti tööliste organisatsioonide poolt Riigikogu liigete juuresolekul läbi uuritud.

Juhataja K. Wirma: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Treiberg'il.

P. Treiberg (sd.): Eelkõneleja nimetas, et Tartus ei olla 1. mai rongikäigus sotsiaaldemokraatide ja iseseiswate sotsialistide esitajad sellepärast rääkinud, et nemad ei ole ise wastawa kirjaliku teadaandega kesknõukogu juhatusse poole pööranud ja ei ole ise sõna küsinud. Ma ei tea, kuidas iseseiswatega lugu oli, kuid Eesti sotsiaaldemokraatlise tööliste partei Tartu osakonna nimel teatan, et meie kirjalikult esitasime oma nõudmised, et meie walmis oleme rongikäigust osa wõtma. Nendes nõudmistes olid sarnased punktid, et meil ei tuleks käia III internatsionaali lipu all, mitte niisuguste hüüdsõnade, plakatite taga, mis meile haawawad on ja et meile sõna antakse. Sellepeale aga tuli wastus härra Heideman'i ja teiste allkirjadega, kus öeldi, et plakatid, kus tegusid nõutakse, iseenesest midagi mõnitawat ei ole ja et meil sõna waja ei ole, rääkida ju nii kui nii juba niisugused tähtsad Eesti proletaarlise liikumise esiwõtled, nagu Heideman, Pälson ja Janson, nii et meie sõna ei waja, et meil peale nende enam ütelda midagi ei ole, nii et meile sõna ei antud. Niisuguse wastuse järele ei jäänud meile muidugi midagi muud järele, kui rongikäigust keelduda ja omi poolehoidjaid üles kutsuda rongikäigust mitte osa wõtma. Kui aga siiski kommunistidel nii palju inimesi rongikäigust osa wõtsid, siis arwan mina, et need ei olnud kõik „klassiteadlised töölised“, waid wäga palju oli nende hulgas kristlikka wanaeitesid, kes rahwahääletamisel usuõpetuse poolt hääletasid, nii et teie peaks nutma, et teie rongikäigus suur osa sarnaseid oli, kel ai-

mugi ei olnud ei Marksist, ega rongikäigu sihist ega kommunistist.

H. Heideman (töörp.): Kui walituse esitaja härra sõjaminister 1. mai Tartu sündmuste taktilist külge arutas, siis põhjendas tema seda nagu kogupõlumees ja fascistlik kodanlane kunagi, kes praegu walitseb. Selle taktilise külje hindamisele ja arwustamisele asusid siin sotsiaaldemokraadid ja, ma ütlen, nemad hindasid seda taktikat asjalikumalt, hoiatades, et see niiviisi ei lähe, ja nagu oleksid nemad selle tõsise demokraatia kaitsjad. Süüdistati iseäranis rongikäigu korraldajaid, kes ette ei olewat waadanud. (Wahelhüüe sotsiaaldemokraatide hulgast: Kes seda on teinud?) Meie ütleme, et korraldawat komisjoni, Tartu kesknõukogu süüdistada, on täiesti asjata, sest sõjawäe rongikäik ja tema siht ei antud kesknõukogule teada. Ei olnud teada, kust tema liigub. Öeldakse, et kesknõukogu eesotsas on seminaarist wäljawiisatud õpilased, et sellepärast korraldus kuhugi ei kõlbanud. Härrad maaliitlased awaldataw niisugust surwet tööliste peale, et noored wilumatud eesotsas on, kuna wanad wilunud juhid pidawat kõrwal olema. Ma ütlen, wanad on kõrwal, nad kardawad töölisi ja sealt tuleb tihtigi hüüdeid, mis oletada lasewad, et seal asi korras ei ole.

Mis puutub iseseiswa sotsialistliku tööliste partei esitajate seletustesse, siis peame ütleva, et tahetakse kasutada äärmiselt... (J. Piiskar (is.): Täpselt ja õigelt.) ...jah, täpselt ja järjekindlalt seda kodanlise parlamendi kantslikest selleks et...

Juhataja K. Wirma: Ma palun mitte Riigikogu kõnetooli haawawalt teotada. Ma kutsun Teid korrale.

H. Heideman (töörp.): ...et süüdistada töölisteliikumise eesotsas seiswaid tegelasi ja esitajaid. Seda kantslikest tarwitawad...

Juhataja K. Wirma: Rkl. Heideman, ma kutsun Teid veel kord korrale ja teen Riigikogule ettepaneku Teid üheks koosolekuks wälja heita. (Hüüded: Õige!) Teil on sõna enesekaitseks.

H. Heideman (töörp.): Mina enesekaitseks ütlen, et selle sõnaga „kantslike“ tahtsin paljastada iseseiswate sotsialistide taktikat, mis nad siin tänasel koosolekul on näidanud ja et nad seda tarwita-

wad selleks, et töölisklassi kodanluse ees materdada. See otsekoheseks haawamiseks Riigikogule ei olnud.

Juhataja K. Wirma: Kodukorra § 35 4-da lõike põhjal palun sekretäri ära lugeda, kui palju Riigikogu liikmeid koos on. (Sekretäär loeb.) Koos on 70 Riigikogu liiget. Asun hääletamisele. Kes on selle poolt, et Riigikogu liige Heideman kõnetoolilt öeldud sõnade pärast üheks koosolekuks ära jääb, palun kätt tõsta. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Väljaheitmise poolt on 56 Riigikogu liiget, seega üle $\frac{2}{3}$ Riigikogu liigete. Rkl. Heideman on otsustatud üheks koosolekuks välja heita. Ma palun rkl. Heideman'i koosolekult lahkuda. (H. Heideman töörp.) lahkus aalist.)

J. Rea (töörp.): Sõjaminister oma põhjendusega katsus näidata, et rongikäik, mis sõjawägede poolt korraldatud 1. mai puhul, nagu oleks see kena kewadine jalutuskäik olnud. Meie peame ütleva, et niisuguseid igatahes Eestis enne nähtud ei ole ja väga võimalik on, et neid jalutuskäike, mis tänawu ette wõeti, ka tulewikus korraldatakse. Toon paar iseloomustawat nähtust, mis sündis Pärnus 1. mai puhul. Härra sõjaminister tähendas, et mujal on 1. mai täiesti libedalt läbi läinud, et ei ole mingisuguseid kokkupõrkeid olnud, kuid peab ühte tähendama, et jalutuskäik oli sihilikult korraldatud, ja et nende korraldajatel, juhtidel, teataw tagamõte oli. Näituseks Pärnus korraldasid töölised 1. mai õhtul pidu ja isegi selleks ajaks olid muretsetud sõjawaeosad välja.

Sõjawaeosad paigutati juba päewal sinna lähedale tühja maija, ning selleks ajaks, kui juba pidu peale hakkas, oli täitsa kindel patrull väljas ja mehed käisid edasi tagasi laetud püssid seljas. Hiljem toodi abiks ka weel ratsawaeosa. Ka politsei oli platsis. Niisugune korraldus näitab selgelt, et kodanlus hirmu täis on ja see hirm tuli ka 1. mail nähtawale. Kui 1. mail Pärnus korraldati kontsertmiiting, siis käsutati sõdurid oma rongikäiguga just sinna maja ette, kus töölised kontsertmiitingut korraldasid. Tööliste nähes laeti seal püsse, pandi kuulipritsisid hobustele selga ning hakati niimoodi demonstreerides mööda uulitsat marsima. See on teil ainukene võimalus teie endi ülewahoidmiseks. Kui Tartus 1. mai pu-

hul igasugused waheleastumised töölispüha nurjaajamiseks ette wõeti, siis on see wäljakutse kodanlaste poolt töölistele ja meie wõtame niisugused kutsed tulewikus wastu. Ajalugu ei lähe mitte tagurpidi, waid sammub ikka edasi ja tuleb aeg, kus teie jäete ajaloorataste alla ja ärge siis pirisege, kui tööliste karm käsi teie paljast pealage silub.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Rea! Palun sündmata sõnu mitte tarwitada. Teen Teile märkuse.

J. Rea (töörp.): Kui waatame edasi, mida teie poolt siin täna katsuti ette tuua, siis näeme, et need ettetoodud faktid kuigi palju mõõduandwad ei saa olla. Hii- liti tõsioludest täitsa mööda. Wäga iseloomulik on see, et härrad isesotside ja ka sotsiaaldemokraatide perest hakkawad kodanlastele kiidulaulu laulma. Töörahwas ei pane enam nende laulu tähele ega kuula neid, laulgu härra Piiskar wõi Jonas, nii hästi kui tahawad ja ka härra Johanson oma nutulaulu, nii hästi kui wõib, töörahwas ei kuule seda enam, tema kõrwad on nende sireeniliste laulude jaoks lukku pandud. Teil tuleb kodanlisest parlamendist tuge otsida, ja peab ütleva, et see teil täna õnnestanud on, sest oli näha, kuidas härra Jonas'ele paremalt poolt sümpaatiat awaldati. Kui seda silmas pidada, mis härra Jonas siin mõne isiku kohta tahtis ette wisata, siis peab ütleva, et teie ei tohi niisuguste wargapoiste wõtetega välja tulla tööliste koosolekul. (Müra ja jalgadega trampimine iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Riigikogurühmas. Hüüded: Välja!)

Juhataja K. Wirma (kõlistab): Palun rahu! Rkl. Rea! Teen Teile mittekohaste sõnade tarwitamise pärast teise märkuse.

(Hüüded paremalt poolt: Koosolekult välja heita.)

J. Rea (töörp.): Teie julgete nendega välja tulla seal, kus teile sümpaatiat awaldatakse. Teie ei julge aga välja tulla nendega töölisklassi ees. See ei ole mitte õige, et kodanlus töölisklassi üle kohut mõistab, waid töölisklass mõistab ise kohut oma juhtide üle, kui seda tarwis peaks olema. Igatahes on see lubamata nähtus, et siin isiklikku musta pesu pesema hakatakse. Korratused, mis Tartus esimesel mail ette tulid on wäljakutse kodanlise klassi poolt ja tulewikus ei tõrju

meie neid mitte tagasi, waid wõtame nad wastu.

Juhataja K. Wirma: Kõnelejate nimekiri on läbi. Faktiliseks märkuseks on sõna härra sõjaministril.

Sõjaminister J. Soots: Lugupeetud rahwasaadikud! Mina juba ütlesin, et mina ei pea mitte kohaseks, et see walitsus, kes nõnda ütelda, ühe jalaga hauas on, astub poliitilisesse waidlusesse. Mina tahtsin ainult mõned faktilised öändused anda asjaolude kohta, mis siin rääkijad ette on kannud. Kõige pealt siin räägiti, nagu oleks sel aastal sõjawägi 1. mail esimest korda elus jalutuskäiku teinud ja nagu oleks tema 1921, 1922 aastal 1. mail põrandaid pesenud, mille tõttu jalutuskäigud tegemata on jäänud. — See ei wasta tõele. Kõige selle aja, mis mina minister olen olnud, see on — 1921 ja 1922 aastal, kui ka 1923 aastal on Tallinna garnison alati jalutuskäike teinud ja minu teada on teised garnisonid sedasama teinud, kuna sel päewal mingisugust põrandapesemist ette tulnud ei ole, sellepärast, et 1. mai on riikline püha ka sõjawäele. Edasi tehti etteheiteid, et sõjawägi ei ole teada annud oma jalutuskäigu marshrutisid, kuna organisatsioonid oma marshruti andsid 3 päewa ette teada. Sõjawägi sai kommunistide marshruti politseilt teada, ja teatas ka oma marshruti politseile. Sellepärast tuleb kommunistidele ette heita, et nemad ei pärinud järele politseist sõjawäe marshruti, missugune sõjawäe poolt oli teada antud. Edasi, katsuti siin selgitada, et Tartu rongikäik olla imelik suur olnud, nende andmete järele, mis minul olemas, ei olnud rongikäigus mitte üle 1000 inimese, lapsed ja naised ligi arwatud, missugune arw igatahes mitte suur ei ole. Edasi, katsuti siin tõendada, nagu oleks sõjawägi aktiivse kawatsusega wälja läinud, kuid mina pean ütleva, nagu 1921, 1922, niisama ka 1923 aastal, ei ole 1. mai sõjawäe jalutuskäikudel mingisugust aktiivsuse iseloomu olnud, waid ta on teinud harilikka jalutuskäikusi. (Wahelhüüe: Aga miks oli sõjawägi sõjariistus?) Sõjawäe jalutuskäik peab olema täielises sõjawäe warustuses. (Wahelhüüe kommunistide poolt.) Kui teie seda ei tea, astuge sõjawäkke, siis on see teil teada. Härra Johanson ütles, et mina kultiwereida sõjawäes mordobiitiet. (L. Johanson (sd.): Seda ma ei ütelnud, waid ütlesin, et see waim sõ-

jawäes ei kõlba.) Kuid ma pean ütleva, et mina ka seda waimu ei kultiwerei, ja et sarnast waimu sõjawäes ka ei ole. Ent, kui see kusagil ette peaks tulema ja see kindlaks saab tehtud, siis saawad selle kõrwaldamiseks abinõud tarwitusele wõetud, nagu siit kõnetoolilt ennem jutt on olnud, mõne üksiku juhtumise puhul. Edasi pean tähendama, et härra Johanson tegi etteheiteid, nagu oleks siin mingisugune inimeste jagamine sõjawäeliste ja tsiwiiliskute peale maad wõtnud. Ma pean ütleva, et see wäide tõele ei wasta. Asi oli nõnda: Soome sõitjaid kogus nii palju, et kõik kes tahtsid sõita, ei mahtunud sõjalaewadele. Tuli eriti wõtta passashiir laew. Nüüd tõusis küsimus, kus laewadele kedagi panna. Otsustati nii, et kõrgema wõimu esitajad ja ka sõjawäelised esitajad sõidawad sõjalaewadel, sest kumbki sõjalaew wõib 10 inimest peale wõtta, kuna 100 inimest sinna peale ei mahu, kuna need teised, kes ei ole mitte walitsuse wõimu esitajad, sõidawad siis passashiir laewaga. Ma arwan, et see oli otstarbekohane jagamine. Arwan, et härra Johanson ei tahtnud seda mitte wastupidi teha, et eraisikud oleks sõitnud sõjalaewaga ja et walitsuse ja sõjawäeesitajad oleks sõitnud passashiir laewaga. Minu arwates oleks see loomuwastane.

Need on kõik need faktilised märkused.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Jonas'el.

E. Jonas (is.): Reesen rõhutas oma kõnes, et nemad olla meile wennalikult käe pakkunud, meie aga ei olla isegi mitte wastanud ega wäljagi teinud nende kutses. Mina pean tähendama, et nõudmise rongikäigust osawõtmise asjus esitas just meie partei Tartu osakond laupäewal enne 1-st maid. Wastus anti esmaspäewal, see on — rongikäigu eelmisel päewal ja wastus oli niisugune, mis wõttis wõimaluse esineda selles rongikäigus, nimelt, meie tingimised, — maha tõmata need kaks loosungit, millest enne jutt oli ja meile wõimalust anda sõna wõtta rongikäigu ajal — jäeti täitmata. Loomulik on, et meie ei wõinud leppida ainult teie järele kõmpimisega, ja hüüdsõna all, mis oli sihitud meie wastu. Seda pentsikum on nüüd Reesen'i seletus, nagu poleks meie neile kutse peale üldse wastanud ja weel pentsikum on see kutsumise wiis.

Juhataja K. Wirma: Palun faktilise märkuse juurde jääda.

E. Jonas (is.): Edasi juhiksin ma tähelpanu selle peale, et takistus on meile tehtud ka enne, mitte üksi sõnadega, waid trampimisega ja isegi wägiwallaga. Nii et on ka wale see, kui öeldakse, et meile takistus on tehtud ei ole.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Johanson'il.

L. Johanson (sd.): Kui mina enne tähendasin, et rongikäigu aeg ei olnud otstarbekohaselt walitud, siis ütlesin mina seda sõjawäe rongikäigu kohta ja sellepärast ei ole härra Heideman'i seletus mitte õige.

Juhataja K. Wirma: Ette on pandud neli ülemineku-wormeli. Esimene on rkl. Heideman'i poolt esitatud, mis järgmiselt kõlab: „Ära kuulates Wabariigi Walitsuse seletust Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1-sel mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta, tunnistab Riigikogu walitsuse seletuse mitterahuldawaks ja määrab Tartu 1-se mai sündmuste uurimiseks erikomisjoni, kuhu walib Riigikogu kolm, Eestimaa töölisühisuste üldliit kaks ja Tartu töölisühisuste kesknõukogu kaks esitajat.“

Teine ettepanek on rkl. Jonas'e poolt: „Ära kuulates sõjaministri seletust käesolewa arupärimise puhul, tunnistab Riigikogu selle mitterahuldawaks, sõjawäe paraadide korraldamise 1-sel mail lubamatuks ja läheb päewakorras edasi.“

Järgmine ülemineku-wormeli ettepanek on rkl. Johanson'i poolt: „Riigikogu, ära kuulates sõjaministri seletust arupärimise peale Tartus 1-sel mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta, ei tunnista seda rahuloldawaks ja läheb päewakorras edasi.“

Siis on veel liht ülemineku-wormeli ettepanek: „Wabariigi Walitsuse wastust Eestimaa töörahwa partei Riigikogu rühma arupärimise peale Tartus 1-sel mail tööliste rongikäigul sõjawäe poolt toimepandud wägiwalla kohta ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“

Wiimane on liht ülemineku-wormel ja tuleb wiimasena hääletamisele.

Mis puutub rkl. Heideman'i poolt ette pandud ülemineku-wormelisse, siis sisaldab tema ettepanekut, mis ei ole päewakorras ja sellepärast ei saa teda niisuguse

senä hääletamisele panna. Nii et kõige pealt tuleks hääletamisele rkl. Jonas'e poolt ette pandud ülemineku-wormel, siis rkl. Johanson'i poolt ette pandud ülemineku-wormel, ja kui neid wastu ei peaks wõetama, siis liht ülemineku-wormel.

Asun hääletamisele. Palun neid, kes rkl. Jonas'e ülemineku-wormeli poolt on, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) See ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud.

Palun neid, kes on rkl. Johanson'i ülemineku-wormeli poolt, kätt üles tõsta. (Hääletatakse, loetakse hääl.) See ettepanek on saanud poolt 22, wastu 31 häält, — sellega on ta tagasi lükatud.

Palun nüüd neid, kes on liht ülemineku-wormeli poolt, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Liht ülemineku-wormel on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

Sõna on rkl. Reesen'il küsimise ettekandmiseks.

10. J. Reesen'i küsimine Wabariigi Walitsusele Eesti-Wenemaa wahelise rahulepingu põhjal wabastamise alla kuuluwate kodanikkude asjus.

J. Reesen (väljasp. rhm.) (loeb): Alates 1918 a. no-wembrist kunni rahulepingu allakirjutamiseni nõukogude Wenemaaga arreteeriti Eestis hulk kodanikka, keda süüdistatakse Wenemaa kasuks töötamises.

Pärast rahutegemist Eesti-Wene wahelise rahulepingu artiklite IX ja X põhjal pidi Eesti walitsus kõik need, kes sõja ajal wastase poole kasuks töötasid, wabastama ja nende süü amnesteerima. Kunni siimaani ei ole seda rahulepingu osa ellu wiidud. Nagu kuulda, olla Wabariigi Walitsus nüüd otsustanud neid wange amnesteerida, kuid wangisid ei ole senni veel wabastatud.

Kõike seda arwesse wõttes soowin Wabariigi Walitsuselt wastust järgmiste küsimiste peale:

1. Kas Wabariigi Walitsus on otsustanud nimetatud wange amnesteerida?
2. Kui jah, siis miks ei ole wangid wabastatud?

3. Kui ei, siis mida kawatseb Wabariigi Walitsus ette wõtta rahulepingu artiklite IX ja X täitmiseks?

Soowin esitatud küsimise peale kohe wastust.

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

11. L. Johanson'i küsimine Wabariigi Walitsusele tööstuslistes ette wõtetes tööaega 8 tunniga päewas ja 48 tunniga nädalas piirawa konwentsiooni eelnõu ning naiste enne ja peale sünnitamist tööl wabastamise (ühes toetusrahaga) konwentsiooni eelnõu Riigikogule esitamata jätmise kohta.

L. Johanson (sd.) (loeb): Rahwasteliidu rahwuswahelise tööorganisatsiooni peakonwerents, kes oli kokku kutsutud Washingtonis 29. oktoobril 1919 a. Ameerika Ühisriikide walitsuse poolt, wõttis wastu tööstuslistes ette wõtetes tööaega kaheksa tunniga päewas ja neljakümne kaheksa tunniga nädalas piirawa konwentsiooni, milles ette oli nähtud, et kõigis, nii awalikkudes, kui ka eratöös-

tuslistes ette wõtetes ehk nende jaoskondades, wälja arwatud need, kus tegutsewad ainult ühe ja sama perekonna liikmed ning ülesloetud erandid, ei wõi tööliste ja teenijate töö kesta üle 8 tunni päewas ehk üle 48 tunni nädalas. Erandite puhul oli ette nähtud lisatundide eest 25% normaal töötasust. See konwentsioon ei pidanud maksew olema (§ 11) ainult mitte Hiinamaa, Persia ja Siiami kohta, kelle tööaja küsimus pidi arutusele tulema ühel edaspidisel peakonwerentsil.

Sama konwerentsi poolt wõeti wastu konwentsioon naiste töötamise kohta enne ja pärast sünnitamist (ühes toetusrahaga), mille järele kõigis awalikkudes ehk eratööstus- ja kaubandusette wõtetes, ehk nende kõrwalharudes, wälja arwatud ette wõtted, kus ainult ühe perekonna liikmed töötawad, ei ole naistel lubatud töötada kuue nädala jooksul peale sünnitamist; on naisel õigus tööl lahkuda arstintunnistuse ettenäitamisel, et ta wististi kuue nädala jooksul sünnitab; saab naine tööl puudumise ajal toetusraha, mis on küllalt suur tema enese ja ta lapse ülespidamiseks heades terwishoidlistes tingimistes, missugune toetusraha kaetakse kas riigi summadest wõi antakse mingisuguse kinnituse korralduse läbi. Peale

selle on naisel õigus maksuta arsti ja ämmaemanda abi saada, niisama ka neil, kes juba tööd teewad ette wõtetes, lapse imetamiseks tööpäewa jooksul kaks waheaga, kumbki pool tundi.

Nii üks kui teine konwentsioon ei ole Wabariigi Walitsuse poolt Riigikogule kinnitamiseks esitatud, kuigi seda on tehtud teiste, tööliste olukorda vähem ja wähe muutwate konwentsioonidega.

Sellepärast palun Wabariigi Walitsuselt lahket wastust:

1) Mispärast on jäetud ülalnimetatud konwentsioonid Riigikogule esitamata?

2) Kas mõtleb Wabariigi Walitsus neid konwentsioone ehk nende sisule wastawaid seaduseelnõusid edaspidi esitada?

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

12. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele haridusministeeriumi sihilikkude korralduste kohta õpetajate kutsetunnistuste ja lahti registreerimise asjus.

(Arupärimise-ettepaneku tekst: „Haridusministeerium on wälja andmata jätnud tervele reale õpetajale kutsetunnistused, waatamata, et need õpetajad läinud aastal Rakweres ja Tallinnas korraldatud õpetajate kutsekurstusel kõigis nõutud õpeainetes eksamid on sooritanud. Sel-

lest oma sammust ei ole haridusministeerium tarwilikuks lugenud tagantjärele läbikukutatud õpetajaid isegi mitte informeerida, waid on selle asemel wõimaldanud neid kohtadelt lahti registreerida. Samuti on läinud aastal ja tänawu teiste kutseta õpetajate hulgast lahti registreeritud mitmed õpetajad, tuues põhjuseks nende nõrka õpe- ja kaswatustööd. Kutsetunnistuste wälja andmata jätmine ja samuti kutseta õpetajate lahtiregistreerimine on aga wäga paljudel juhtumistel olenenud mitte pedagoogilistest huwidest tingitud kaalumistest, waid isiklistest sümpaatiatest ja antipaatiatest tihtipeale poliitilisel tagapõhjal.

Milliste wõtetega sarnaste ülesõelalaskmiste juures toime saadakse, näitab kujukalt õpetajate Wladimir Rea eksamite ja lahtiregistreerimise lugu. Õpetaja Rea oli pikemat aega Pärnumaal Tõstamaa wallas õpetaja ametis olnud. Ta oli

parempooliste meelepaha alla sattunud oma tegewuse pärast kohalikus õpetajate ühingus ja töölisühisuses. Pärnu maakonna kooliwalitsus registreeris Rea 1922 a. kewadel kohalt lahti ja keeldus kategeooriliselt teda endisele kohale uuesti registreerimast, waatamata, et lastewanemate koosolek ühel häälel Rea kohalejätmist nõudis ja wallanõukogu wastawal wallaharidusnõukogu ettepanekul Rea tagasi walis. Rea asemele saadeti Pärnu maakonna kooliwalitsuse poolt, kohalikest wallanõukogust mööda minnes, noor algaja õpejõud, kes alles samal kewadel koolipingilt oli tuhnud.

Lahtiregistreerimise ajal oli Rea'l ainult weel maadeteaduses eksam andmata. Selleski aines tegi ta sama aasta sügisel Tallinnas eksami. Suusõnalise järelepärimise peale seletati haridusministeeriumis Rea'le, et ta teadnised maadeteaduse eksamil rahuldawaks hinnatud. Samal sügisel waliti Rea Narwa-Jõesuu algkooli õpetajaks. Et Tallinnast kirjalikku teadet wiimase eksami tagajärgede ja kutsetunnistuse wäljaandmise kohta ei tulnud, pööras Rea kirjalikult eksamikomisjoni esimehe poole järelepärimisega. See seletas, et tal Rea'le kutsetunnistuse wäljaandmise wastu midagi ei olla ja et ta Rea kirja olla edasi saatnud haridusministeeriumile, kust mõni aeg hiljem teatati, et riigiharidusnõukogu olla otsustanud Reale kutsetunnistust mitte wälja anda, sest et Rea teadmised olla matemaatika eksamil nõrgaks tunnustatud. Rea'l oli aga Pärnu maakonna kooliwalitsuse kirjalik tunnistus, et ta teadmised matemaatika eksamil rahuldawaks hinnatud. Käesolewa aasta juunikuus läks Rea ühes Narwa-Jõesuu algkooli juhatajaga haridusministeeriumi, et segiaetud eksamite asjus selgust nõutada. Nüüd seletati ministeeriumis, et Rea teadmised olla nõrgad mitte matemaatikas, waid maadeteaduses. Kui Rea waremalt antud seletuste peale tähendas, siis näitas see ametnik Rea'le dokumendi, kus tõesti endine rahuldaw punase tindiga nõrgaks ümber parandatud oli. Selle tagantjärele tehtud paranduse põhjendamiseks ei teadnud ametnik muud ette tuua kui seda, et haridusnõunik Mikelsaar selle segase asja selges kursis olla. Tähendatud härraga oli aga Rea'l wõimatu kokku saada. Nii jäigi küsimus selgitamata.

Juulikuu keskel teatas Wirumaa kooliwalitsus Narwa-Jõesuu koolijuhatajale, et Rea kui kutseta õpetaja kohalt lahti

registreeritud olla, arwates 1. augustist 1923. Muid põhjusi nimetatud ei olnud. Teised kaks samuti kutseta õpetajat on aga samasse kooli ametisse edasi jäetud. Kui koolijuhataja, kes juba kewadel kõigi kolme kutseta õpetaja tagasiwalimisest kohalikele maakonna kooliwalitsusele teatanud oli, Rea lahtiregistreerimise põhjuste kohta maakonna kooliwalitsusest seletust päris, teatas haridusosakonna juhataja, et Rea lahtiregistreerimist koolinõunik Luur kategeooriliselt nõudnud. See omalt poolt seletas koolijuhatajale, et Rea lahtiregistreerimise põhjusi wäga palju olla. Neist paljudest põhjustest ei teadnud ta aga koolijuhatajale ainustki nimetada. Kooli rewideerimisel ei olnud koolinõunik Luur Rea õpetööd milleski nõrgemaks hinnanud teiste õpetajate omast.

Leides, et haridusministeerium õpetajate kutseeksamite korraldamisel ja kutsetunnistuste wäljaandmisel ning õpetajate lahtiregistreerimisel on talitanud ja wõimaldanud talitada eesmärgil, et sihilikult kõrwaldada koolipõllult teatawaid õpejõude mitte nende nõrga õpe- ja kaswatus töö pärast, waid puhtisiklistel wõi jälle pahempoolse ilmawaate wastu sihitud poliitilistel põhjustel, paneb iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühm Riigikogule ette pöörata Wabariigi Walitsuse poole järgmise arupärimisega:

1) Kas on Wabariigi Walitsusel teada ülalkirjeldatud tõsiasjad?

2) Mis mõtleb teha Wabariigi Walitsus haridusministeeriumi sihilikkude korralduste tagajärjel kannatanud õpetajate õiguste jaluleseadmiseks?

3) Kas ja kuidas kawatseb Wabariigi Walitsus õpetajaid edaspidi kaitsta haridusministeeriumi erapoolikuse wastu?

Paneme ette wõtta see arupärimine Riigikogu lähema arupärimiskoosoleku päewakorda.

Tallinnas, 21. juulil 1923.

Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma nimel

(Allkirjad) Oskar Gustawson.
J. Piiskar.
B. Eilman.“)

Sõna on rkl. Gustawson'il arupärimise põhjendamiseks.

O. Gustawson (is.): Meie rühm ei eksinud mitte, kui ta läinud aastal kahe walitsuse wahetusel uue haridusministri

esimese esinemise puhul konstateeris tõsiasja: Eelia waim langeb Eliisa peale. Haridusministeeriumi tegewus härra Weiderman'i juhatusel on wahepeal olnud oma sihilt ja sisult kõige paremaks tunnistuseks, et härra Bauer'i kurikuulus pärandus on sattunud ustawaisse käsisse. Mitte asjata ei ruttu „Kaja“ ja „Päewaleht“ üksteise wõidu tänapäewase walitsuse tegemise Paabeli puhul rõhutama härra Weiderman'i „lojaalsust“ usuõpetuse kooliwiimisel ja ta teisi häid ning armsaid ja parempoolsetele wäga ja wäga wastuwõetawaid külgi. Üks wäike wiga waid on sellel härral, ta on nimeliselt tööerakondlane. See wäike ja wäline wistrik aga on lõppude lõpuks andeksantaw, sest — ta wiljast peate teie teda tundma. See wili aga maitseb ühtewiisi magusalt nii maa- kui taewaliitlase suulaele. See on wana proowitud wiin, õigem Bauer'i puskar, mis käärides ainult hapumaks on läinud. Ja ainult nõnda wõib see ollagi, sest haridusministeeriumi surutõrre suurmeistriks on enne, kui pärast, üks ja sama härra, kes faktiliselt walitsedes endise ja praeguse haridusministeeriumi suuri ja wäikseid, dresseerib ministreid oma kogenud käega ja kurja lawiinilise maitsega. Selle maitse kaks kaaluwamat joont torkawad eriti terawalt silma käesolewas arupärimises käsitatud küsimises: need on sama piiramata kui wäiklane isikline isewalitsus ühelt poolt ja kooli poliitiliste tagakiusamiste tallermaaks tegemine teiselt poolt. Neist kahest kandepunktist wälja minnes on haridusministeerium kawakindlalt arendanud oma süsteemi ja ta töö on kaunist wilja kannud: maakonna koolinõunikud, mõned üksikud erandid wälja arwatud, püüawad oma truualamlises ministeeriumimeelsuses tihiti peale paawstlikumad olla kui paawst ise, eriti need, kellel südame all magus lootus pakitseb ministriks saada wõi jälle teisel teel ministeeriumi armust karjääri teha. Ja nõnda siis käsitatakse üksteise wõidu õpetajaid kui jalgpalle.

Eriti laia tegewusala awarate wäljawaadetega leiab see omapärane spordiharu kutseta õpetajate kulul. Kellegile ei tule mõttessegi selle wastu waielda, et õpetajaskonna üldhariduslist tasapinda tõstma peab ja kõik tegelikud õpetajad wastawa kutseõiguse omandaksid. Mille wastu aga kõige terawamalt protesteerima peab, on see wiis, kuidas meil kutseta õpetajate küsimust lahendatakse, see süsteem, mida ministeerium siin arendab.

Meie arupärimises on käsitatud küsimuse kaht külge: kutsetunnistuste omandamist ja lahtiregistreerimist. Lubatagu ühe kui teise juures pisut peatada. Õpetajate kutsetuse likwideerimiseks korraldati 1919 a. peale kolmeaastased kutsekursused. Kursuste lõpetajaile anti wälja õpetaja kutsetunnistused. Kõigi nende kutseta õpetajate jaoks, kellel eelmistel aastail mõnes aines eksamid tegemata olid jäänud, korraldati läinud suwel Rakweres järelkursused ja ühteage wõimaldati ka Tallinnas wastawas komisjonis puuduwaid eksame sooritada. Ei saa salata: siin istub see pärdik sõna jumalikult. Kogu eksamite lugu muutus sel puhul haridusministeeriumi armust tõesti sooritamiseks. „Kaja“, kes õndsas Kusma Prutkow'i testamenti ustawalt täites alati „smotrit w oba“, pistis kiili kargama ja kisama: Rakweres olla eksamikomisjoni esimees Turp nii lihtsalt hea mehe poolest eksamitel õnnelikult läbi lasknud ka neid kursiste, kes kas mitte mammugi ei teadwat wõi üldse õpetajaks ei kõlbawat. Tolleaegsele haridusministrile härra Bauer'ile oli see insinuatsoon loomulikult kui üks ilmutus ülewalt. Kuidas siis: eksamikomisjoni esimees oli sotsiaaldemokraat. — Ja korralt lendas korraldus: Rakwere ja Tallinna sooritajaile mitte muidu kutsetunnistusi wälja anda, kui selle koolinõuniku nõusolekul, kellele sooritaja oma ametikoha järele allub. Nüüd see sooritamine lahti läkski. Koolinõunikud tundsid pärituult oma ametipurjades ja ruttasid oma weto-õigust kasutama isikliste arwete õiendamiseks ja pahempoolsuse Beltsebuli wäljarookimiseks. Ning tagajärg: mitmed õpetajad otsustati kutsetunnistustest ilma jätta, waatamata et neil kõigis nõutud ainetes eksamid antud olid. Mis aga weel wõõrastawam ja igal tingimisel hukkamõistetaw: tagantjärele läbikukutatud õpetajaile ei wõetud isegi mitte waewaks teatada, et nad kaaludes liig kerged leitud ja õpetajaametiks kõlbmatuks tunnustatud. Kuude kaupa hoiti neid täielikus teadmatuses ja kui lõpuks järelepärimiste peale asjast teatati, siis äärmiselt lakooniliselt, põhjusi nimetamata. Põhjuste teadasaamiseks tuli mitmel õpetajal käia Pontsiuse juurest Pilatuse juurde — maakonnawalitsusest haridusministeeriumi ning ümberpöördult. See salapärasus sunnib oletama, et põhjusi häbenetakse ja k a r d e t a k s e asjaosalistele awaldada, kui mitte arwata, et siin hoolimatust hoolimatuse

enda pärast demonstreeritakse. Need põhjused, mis kohapealt koolinõunikkude poolt ette kantud, et teatud õpetajaid kutsetunnistustest ilma jätta, on äärmiselt hõredad ja üldlausetes tehtud, ilma üksikandmeid toomata. Ministeeriumil peab tõepoolest väga palju halba julgust ja hoolimata werd olema, kui ta õpetajate saatuse, kes tihti peale aastakümneid ametis olnud, sõandab jäädawalt otsustada sarnaste ettekannete põhjal, nagu: koolitöös nõrk, mitte aus jne. Selle asemel, et seesuguste mittemidagi ütlewate alasti arwamiste põhjal õpetajaid ilma pikema jututa üle parda heita, oleks olnud otse iseendast mõistetaw nõuda koolinõunikkudelt üksikasjaliste andmetega konkretiseeritud põhjendusi. Seda oleks nõudnud juba lihtne sündsustunnegi, kui õiglustunde peale olekski wilistada tahetud. Need kaks tunnet näikse aga haridusministeeriumi man hoopis atrofeerunud olewat. Temal on ainult üks kriteerium: isiklik heaksarwamine, tulgu see siis mõne ministeeriumi wägewa wõi kellegi koolinõuniku poolt. Millistest asjaoludest see isiklik heaksarwamine aga teinekord inspireeritakse ja kuidas siin õpe- ja kaswatustöö huwide sildi all arwestatakse päewapoliitiliste kaalumistega, seda kuuleme ühe koolinõuniku awameelsest tunnistusest. See härra seletas nimelt ühele tagantjärele läbikukutatud õpetajale, et enne ei makswat ju teiste õpetajate kutsetunnistuse wäljaandmise küsimust uuesti üles wõtta, kui wastne walitsus moodustatud ja teada on, kes ja missugune uus haridusminister. Nõnda siis: ministrist ja tema meelsusest oleneb, kas õpetaja kõlbab ametisse wõi mitte, kas talle kutsetunnistus wälja anda wõi selle wäljaandmisest keelduda. Ma tean, et leidub siin pinkidel palju mehi, kes selles koolinõuniku hoolimatult pillatud küünilises märkuses näewad ilmutust ja meie rahwakooli edenemispanti. Mina aga naelutan siin selle awalduse kinni kui äärmise korruptsiooni tunnusmärgi meie koolinõunikkude suuremas hulgas, kes ise selgroota aina tantsiwad ja õpetajaid katsuwad tantsitada ning selga kõwerdama panna päewatuulte puhangute järele. Et kohapealist walwekandjail ministeeriumi ergutaw eeskuju alati wärskena silmi ees seisaks, kordab ministeerium kawakindlalt katseid õpetajaiga, katseid, mis oma wõtete julguse ja mitte mingist hoolimisega otse üllatawad. Käesolewas arupärimises on kirjeldatud õpetaja Wladimir

Rea eksamite sooritamise lugu. See on wäga ja wäga wärwirikas ja hirmus õpetlik. Ainsas õpeaines, milles tal eksam weel tegemata jäi, maadeteaduses, andis Rea eksami läinud sügisel Tallinnas rahuldawate tagajärgedega, nagu talle sel puhul ministeeriumis suusõnaliselt seletati; et kuude kaupa wastawat awalikku teadaannet ei tulnud, palus Rea eksamikomisjoni esimehelt Harjumaa koolinõunikult Summer'ilt seletust. Summer teatas, et tal, kui eksamikomisjoni esimehel kutsetunnistuse wäljaandmise wastu midagi ei olla ja et ta Rea kirja edasi saatnud haridusministeeriumile. Sealt wastatud hiljem, et riigi haridusnõukogu olla otsustanud Rea'le kutsetunnistust mitte wälja anda — ta teadmised matemaatika eksamil olla nõrgaks tunnustatud. Õnneks oli aga Rea'l Pärnu maakonna kooliwalitsusest kirjalik tunnistus käes selle kohta, et ta teadmised matemaatika eksamil rahuldawaks hinnati. Aga ega ministeerium selle pärast hätta jäänud. Kui Rea tänawu aasta juunikuus isikliselt ministeeriumi selgust nõutama läks, siis seletati seal silmi pilgutamata, et tema teadmised olla nõrgad mitte matemaatikas, waid maadeteaduses. Seal siis nüüd on see igawene küsimus, mis on tõde? Sügisel seletatakse, et eksam on õnnelikult sooritatud, nüüd aga teatab sama ministeeriumi sama ametnik, et eksam ebaõnnestanud. Rea ei suutnud jätta awaldamata oma imestust, et suusõnalise eksami tagajärjed mitu kuud hiljem uuesti ümber hinnataks. Ametnik aga löi lahti paberid ja seal seisis must walgel ja punane mustal, et Rea teadmised alguses olid hinnatud „rahuldawaks“, pärast aga punasega parandatud „nõrgaks“. Kui Rea sarnase imeliku meetodi kohta wõõrastust awaldas ja asja kohta lähemat seletust päris, wastas ametnik oma täielt ametikõrguselt, et tema esiteks ministeeriumi arwel Rea'ga polemiseerima hakata ei soowi ja teiseks seda asja põhjalikult ei teadwat ning kolmandaks, et haridusnõunik Mikkelsaar selle küsimuse täielises kursis olewat. Et härra Mikkelsaar sedapuhku Tallinnas ei olnud, jäi seletus temalt saamata. Kogu jutujutamist kuulas pealt Narwa-Jõesuu koolijuhataja ja üks õpetaja. Ma arwan, et isegi põllumehed ja kristlased pooldawad arwamist, et peaksid olema tõmmatud teatud piirid ministeeriumi tegewuse ja tsirkuse taskukuntnikkude wõtete wahel. Siin aga kipuwad need piirid paratamatalt segi minema. Tõepoolest, sügisel on ek-

sam sooritatud, kewadel ei ole ta seda enam teps, kord on matemaatika nõrk ja maateadus rahuldaw, sealsamas aga jälle matemaatika rahuldaw ja maateadus nõrk. Tuletab meelde klassilist hiinlase taskukunstniku kommentaari oma kunsttükide juurde: „сюда босла, оттуда высла, туда босла, тозе сюда высла“.

Sarnast tsirkuslikku shongleerimist wõiks ju seletada asjaajamise lohakusega. Aga teisel puhul oleks ta wabandamata. Siin aga wõib enam kui julgesti tõendada, et siin tegemist ei ole lohakusega, waid sihiliku sõjakäiguga teatud inimese wastu ja taas kogupõllumeeste „Kaja“ õhutusel ning näpunäitel. Õpetaja Rea oli Tõstamaal pikemat aega ametis olles endale oma tegewusega kohalises töölisühisuses ja eriti õpetajate ühingus kurja kuulsuse korjanud Pärnumaa kogupõllumeheliku kooliwalitsuse silmis ja „Kaja“ oli oma Pärnumaa sõnumites ja Pärnust saadud juhtkirjades mitmel puhul Rea ristinud kommunistiks. Issand Jumal, no kuidas anda kutsetunnistus ühele õpetajale, kes „Kaja“ truualamlises attestatsioonis tembeldatakse kommunistiks. Ja sellepärast siis soowitaski ministeerium nähtawasti härra Mikkelsaar'e agaral eestwõttel kogu selle küsimuse wiisil, et tõesti mitte ei tea, mida siin enam imestada, kas julgust wõi jultunust. Ja tehti seda selleks, et Rea'le uut hoopki anda — teda ametist lahti registreerida. Kutsega õpetajaga oleks ministeeriumil igatahes weidi raskem olnud walmis saada, ehk see küll isegi meie agaral haridusministeeriumil üle jõu ei käi. Aga eks pea temagi rehkendama jõu kulu ökonomiaga. Kutseta õpetajaga on asi ju nii häbemata lihtne — puhu weidi ja teda ei ole teps. Seal olemegi jõudnud meie arupärimises käsitatud küsimuse teise külje juurde. Meie ei tule tõendama, et kutseta õpetajate lahtiregistreerimisel haridusministeeriumil iga-sugune alus puuduks. Haridusministeerium on alati agar hoolitsema selle eest, et enne kui midagi ette wõtta, oleksid soetatud ja maksuma pandud wastawad määrused, mis ukсед ja aknad lahti ajawad wabaks tegutsemiseks wastawas suunas. Anti omal ajal üldine ringkiri: kui koolinõunik leiab mõne kutseta õpetaja nõrga olewat õpe- ja kaswatustöös, siis hundi-pass talle ja kohalt lahti! Ma olen oma põhjenduses mitmel korral toonitanud, et nõrk õpe- ja kaswatustöö õpetajate lahtiregistreerimisel enamasti on alasti ettekäändeks, mille warjul koolinõunikud õpe-

tajaga õiendawad, kas isiklikka arweid, wõi jälle toimetawad poliitilisi ülesõelalaskmisi. Selle wiimase haru harrastamise suurima õhutaja loorberid ehiwad kogupõllumeeste „Kaja“ kaela. Kogu oma elupõlwe on „Kaja“ küll ridade wahel ja ridade peal agiteeriwalt mõista andnud, et on ideaalne õpejõud iga õpetaja, kellel põllumeestekogude liikmekaart taskus. Teised kodanlise ilmawaatega õpetajad olla patuga pooleks sallitawad, aga igat sorti sotsid, kommunistidest kõnelemata, tulla peksta kus kurat. Omal ajal õhutati „Kaja“ talust isegi mõtet pahempoolse poliitilise ilmawaatega õpetajaid majandusliselt boikotteerida. Muidugi puhtas lõikes ei saa seda kogupõllumeeste sirget õpetaja normaalshnitti haridusministeerium ka siis läbi suruda, kui ta seda tahakski. Ta peab paratamatult põllumeeste marutilku lahjendama ja ühesuguse eesõiguse kinkima kõigile kodanlisse leeri kuuluwaile õpetajaile ning enam-wähem silmapaari wahela jätma sotsiaaldemokraadidki, et seda wisamalt ja wihase-malt wõidelda rewolutsioonilise ilmawaatega õpetajate wastu. Et neist lahti saada, selleks on kõik abinõud ühtewiisi head.

Ilusaks illustratsiooniks on siin jällegi Wladimir Rea lahtiregistreerimise lugu. Juba 1922 a. registreeriti Rea lahti Tõstamaalt kui kutseta õpetaja, kes nõrk õpe- ja kaswatustöös. Rea kolm surmapattu, mis ta kõlbmatust koolitöös kohaliku koolinõuniku meelest pidid päewaselgelt tõendama, on otse naeruwäärt wäiklased ja otsitud. Need naeruwäärt põhjused aga osutuwad Tööt'sile seesugusteks kolos-saalseteks põhjusteks, et ühele õpetajale pikema jututa hundipassi anda. Nende hirmsate põhjuste pärast oli Pärnu maakonna kooliwalitsusel muidugi täiesti wõimatu arwesse wõtta kohalikkude lastewanemate ja omawalitsuse arwamist, millega seesama kooliwalitsus wäga piinlikult rehkendab siis, kui on tarwis mõnda pahempoolist õpetajat kohalt lahti kangutada. Tõstamaa kooli lastewanemate koosolek nõudis ühel häälel Rea kohalejätmist. Wallanõukogu walis walla haridusnõukogu ettepanekul Rea kohale tagasi. Kes aga kindlaks ja kõikumataks jäi kui kalju oma Ameerika otsa, oli koolinõunik Tööt's. Rea'd ei registreeritud Tõstamaale ametisse. Tema asemele saadeti wallanõukogust täiesti mööda minnes Pärnu maakonnawalitsuse poolt Tõstamaa koolile keegi algaja naisõpejõud, kes

alles samal kewadel koolipingilt oli tulnud ja ka kutseta. Mis tähendab siin wallanõukogu ja tema seaduslikud õigused, mis kaalub siin lastewanemate arwamine, mis maksab siin imestada, et ühe lahtilastud kutseta õpetaja asemele teine kutseta asemele määratakse? Tarwis oli punasest õpetajast igal tingimisel lahti saada — see seletab kõik.

Rea'l läks õnneks sügisel uut kohta saada Narwa-Jõesuhu. Et teda ka sealtki üle parda heita, selleks soovitaski ministeerium eelpool kirjeldatud tsirkuslikku operetti. Nüüd oli koolinõunik Luur'i peale langew osa nii häbemata lihtne täita: Telli kooliwalitsusest paarirealine teadaanne: olete 1. augustist kui kutseta õpetaja lahti registreeritud ja asi nudi. Seda härra Luur juunikuu lõpul tegigi Wiru maakonna haridusosakonna kaudu. Narwa-Jõesuu koolijuhatajat üllatas sarnane ootamata samm, seda enam, et teised kaks selle kooli kutseta õpetajat ametisse edasi jäid ja tema teada Rea'l talwisse koolirewideerimise puhul härra Luur'i poolt ei milliseid erimärkusi koolitöö nõrkuse kohta ei tehtud ja et koolijuhataja juba kewadel kooliwalitsusele teatanud oli kõigi 3 kutseta õpetaja tagasiwalimisest. Wiru maakonna haridusosakonnast seletati koolijuhatajale, et Rea olla lahti registreeritud koolinõunik Luur'i kategoorilisel nõudmisel. Härra Luur tähendas koolijuhatajale, et Rea'd mingil tingimisel edasi jätta ei saa. Kui koolijuhataja põhjusi päris, lausus härra Luur: „Oh, neid on palju,“ ei nimetanud aga neist paljudest põhjustest ühtainustki. On wist salapärasem nõnda ning enam näo järele tulewasele ministrile: Tahan, annan armu, tahan — karistan. Milline ministerlik poos! Ja mis peaasi: on kui näpuga telliwalt näidatud, et Bauer'i püha pühanduse rahulikult wõiks usaldada selle ida poolt tõuswa uue tähe kätte. Punaseid rabades on nii mõnigi Eesti mees enne hiilgawalt karjääri teinud, ja mispärast siis mitte härra Luur'gi. Selles loos on poliitiline tagamõte sedawõrd selgesti nähtaw, et isegi tööerakond seda wist maha salgama ei hakka. Kui see aga nõnda on, siis saame siit liigse tunnustuse, et wabariigi põhiseaduses kodaniku põhiõigustena deklareeritud wabadused ainult õõnsad sõnad on, ilma reaalse sisuta. Tõepoolest, meie põhiseaduse mõttest järgneb kodanikkude ilmawaate wabadus. Kui aga kodanikka ametist lahti lastakse, üle parda pillatakse, kui neid igati taga

kiusatakse, ainult sellepärast, et nad teatud ilmawaate pooldajad, mis jääb siis lubatud ilmawaate wabadusest weel järele? Mitte kui midagi. Rea on teinud koolitööd täiesti lojaalselt ega ole tema lahtiregistreerijail pisematki tõsiasja ette tuua, et ta poliitilist kihutustööd kooli kanda oleks katsunud. Selle peale waatamata kihutatakse ta koolipõllult minema. See dokumenteerib liigne kord, et ilmawaate wabadusest ei õpetajaskonnas ega ka teistegi töötajate seas meil siis enam raasugi järele ei jää, kui see ilmawaade on kantud rewolutsioonilise tööliklassi tõekspidamistest. See aga näitab õpetajaskonnale õige tee oma õiguste kaitseks: külg külje ja õlg õla kõrwal proletaarlastega.

Peale poliitiliste motiwide on kutseta õpetajate lahtiregistreerimisel teine kord mõõduandwaks puhtisiklised põhjused. Praegune lahtiregistreerimise kord asetab kutseta õpetajad koolinõunikkude piiramata wõimu ja heaksarwamise alla. Isegi koolinõuniku korratu seedimine ning nohu wõib kutseta õpetajaile saatuslikuks saada. Tarwitseb omapärast rewideerimisreisi ära teha ning õpetaja muud kui lendagu — nõrga õpe- ja kaswatustöö otsas. Ma rõhutan meelega omapärast. Sest suurem osa koolide rewideerimisi toimetatakse meil tänapäew sedawõrd pinnapealselt ja realiskaudselt, et siin koolinõuniku põhjalikust kursis olemisest iga üksiku õpetaja koolitööga juttugi ei saa olla. Sarnase weerand, poole wõi ka terve, isegi mõne tunni kestwa rewideerimise tagajärjel wähegi objektiivne olla tahtes ropsult otsustada õpetaja kõlblikkuse ehk kõlbmatuse üle koolitöös — seda wõib ju teha. Sest tehakse ju hullemaid asju weel. Seesugune otsustamine aga näitab minu arwates palju rohkem hindaja koolinõuniku kui hinnatawa õpetaja kõlbmatust.

Siin tuleks hakata last ristima õigest otsast. Kui õpetajale hariduse suhtes teatud tingimised üles seatakse ja koha suhtes linnupriiks kuulutatakse kõik kutseta õpetajad, siis peab seesama nõue palju suuremal määral maksew olema koolinõunikkude kohta. Siin aga ei näe ega kuule meie midagi sellesarnast. On pandud ametisse terve rida koolinõunikka, kelle hariduse tasapind waewalt wastab ehk isegi madalam õpetajate omast, kelle tegewust nad rewideerima peawad. Ministeeriumil aga ei ole wist uneski meelde

tulnud neid härrasid asetada lahtiregistreerimise suhtes kutseta õpetajatega ühele wäärile. Ministeerium teeb näo, nagu ei oleks ta midagi kuulnud sellest, kuidas nende koolinõunikkude tegewus mõneski maakonnas on saanud anekdoodi aineks. Meie oleme kaugel ära sellest tõekspidamisest, et ainult „bumaaga“ inimene meheks teeb. Haridusministeerium ise on aga oma korraldustega kutseta õpetajate wallandamise asjus ennast kohustanud teatawat joont pidama siingi, kui ta pisutki järjekindel olla tahaks. Tõsi-asjad aga näitawad, et haridusministeerium siin sihilikult tarwitab kahesugust mõõtu, olles sama karm ja kange käega kutseta õpetajate vastu, kui kõigega leplik ja armulikult silitaw teatud koolinõunikkude suhtes. Kuigi koolinõunikul „bumaaga“ peale põhjenew haridusline tsens puudub, kui ta aga selle „bumaaga“ puuduse kuhjaga on tasunud oma pedagoogilise wilumusega, oleks see arusaadaw. Kui aga mitmel mehel puudub üks kui teine ja nad siiski koolinõunikkude koh-tadel ning pealegi haridusministeeriumis kõrges krediidis, siis on see puhas killamehe poliitika, millel rahwakooli eluliste huwidega ainult niipalju pistmist, kui palju on tarwis teatud meestele karjääri tegemiseks ja poliitilisteks tallerdamisteks. Ma nimetan ainult ühte sarnasist koolinõunikkudest — meie haridusministeeriumi konto järele suuremat autoriteeti — Mart Rauda. Kunagi ammu seminaari lõpetanud, siis wähe aega õpetajaametis olnud ja warsti waba elukutse peale üle minnes töötanud „Postimehe“ toimetuses Tartus, siis „Postimehe“ Pärnu saba juures, siis kinnitusseltsi agent ja sõjaaegne tsensor ning kõige selle juures Eesti armuilma autoriteetlisem uuriija ning lõpuks Pärnu maakonna haridusosakonna juhataja ning ühte aegu „Päewalehe“ ja „Kaja“ agar kaastööline. Wiimaselt kohalt pidi ta Pärnumaa õpetajaskonna pealekäimisel lahkuma ja ewakueeriti see härra siis Wiljandimaale — koolinõunikuks. Tõepoolest — iga hariliku kodaniku arust weidi weider hüpe. Haridusministeeriumi meelet aga nähtawasti uus ja suur saawutus meie rahwakooli asja kasuks. Ja nii siis oli kui ringmängu laulus: „Tuul oli tagant, hea oli minna, hea oli minna.“ Üks wägew tuul, mis puhus „Kaja“ ning „Päewalehe“ poolt ja mehe keerutas koolinõunikuks kui midagi.

Kui aga nüüd arwesse wõtta, et eriti seesugused ersats koolinõunikud iseäranis

maid on kutseta õpetajate kadalipust läbiajamisel, siis saab weelgi terawamaks tarwe haridusministeeriumi korraldused kutseta õpetaja küsimuse lahendamisel rewideerimisele wõtta selles mõttes, et linnupriiks kuulutatud õpetajaid sihilikuse ja ülekohtu vastu wähegi kaitsta.

Meie usume, et käesolew arupärimine selgust tooma peab selle kohta, mispärast teatud osa õpetajate suhtes peaaegu tagantjärele maksma pandi kutsetunnistuse wäljaandmisel eritingimused ning nad sellega asetati palju halwemasse seisukorda kui teised õpetajad, kes eksamid ära andsid enne Rakwere kursusi. Samuti wõlgneb ministeerium seletuse, milliste määruste põhjal on wõimaldatud maakonna kooliwalitsustele, wallanõukogude wastawaid walimisotsuseid lahtiregistreeritud õpetajaid kohale jätta, ignoreerides ning wallanõukogust täiesti mööda minnes õpetajaid kohtadele määrata oma äranägemise ja waliku järele.

Arupärimises toodud üksikasjade kohta ootame meie ministeeriumilt seletusi, wastawalt küsimistele, mis toodud arupärimise tekstis.

Meie rühm arwab, et arupärimises käsitatud küsimus sedawõrd aktuaal on, et Riigikogu arupärimise vastu wõtma peaks.

Ma panen ette see arupärimine vastu wõtta.

Juhataja **K. Wirma**: Hääletamise motiwide kohta on sõna rkl. Martinson'il.

E. Martinson (sd.): Mul on isiklikult teadmata need asjaolud, mis selle arupärimise põhjendamisel on ette toodud. On õieti raske selle arupärimise kohta seisukohta wõtta sellepärast, et sarnased wäärnähtused, mida siin arupärimise põhjendamiseks ja arupärimise tekstis ette kanti, oleks pidanud wististi ka õpetajaskonna poolt ette kantama õpetajate keskliidule, kelle esimees mina olen. Konstaaterin, et õpetajate keskliidule neid wäärnähtusi mitte ette kantud ei ole. Mina ei järelda sellest mitte, et need wäärnähtused ette tulnud ei ole. Et selles küsimuses täielikku selgust saada, sellepärast hääletab meie rühm selle arupärimise poolt. (Segased wahel hüüded.)

Juhataja **K. Wirma**: (Häälentakse, loetakse hääli.) Arupärimist on toetanud 27 Riigikogu liiget. Sellega on arupärimine vastu

wõetud. (Hüüded: Lõpetada!)
Ma palun kindlmaid ettepanekuid teha.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

13. A. Kütt'i, O. Köster'i ja H. Ostrat'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele Loobu mõisa tagawara-heinamaade väljarentimise kohta.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Loobu mõisa planeerimise puhul eraldi nimetatud mõisa maadest riigi tagawaramaaks 34 tiinu kõige paremat aasaheinamaad.

Niisugune heinamaade tagawarasse jätmine oli iseenesest mõistetaw, kus ümbruskonnas suured popikülad asuwad ja peaaegu täiesti ilma heinamaata, et neid tulewikus tagawaras olewate heinamaadega rahuldada.

Hoopis ootamata tuli aga 1922 a. Loobu tagawara-heinamaade väljarentimine põllutöministeeriumi poolt Joaweski puupapiwabrikule. Rentimine iseenesest sündis ka iseäralikul wiisil. Nimelt küsis põllutöministeerium järele kohapealset enampakkumisel saadud keskmist rendi suurust samawäärtusliste heinamaade kohta, mille alusel esmalt rendisuurus 4.800 mk. tiin kindlaks määrati. Hiljem aga alandati see rent 1.600 mk. tiinu pealt. Käesolewal aastal „Riigi Teatajas“ nr. 81/82 väljakuulutatud põllutöministeeriumi määrus tühistas endised heinamaade väljarentimised, pannes alusrendi määramise sellekohase komisjoni peale, kuna heinamaade väljarentimine iseenesest wõistluspakkumise teel peab sündima, wälja arwatud need heinamaad, mis wälja renditakse sama määruse § 3 märkuse alusel, see on mõisatöölilistele ja wäikemaa-pidajatele.

Põllutöministeerium aga kõrwale jättes iseenese määrust, andis oma otsekohese korraldusega, mis kannab ministri allkirja, Loobu tagawara-heinamaad jällegi Joaweski puupapiwabrikule 6 aasta peale rendile, rendiks wõttes ülalnimetatud määruse § 4-das äratähendatud alusrendi (missuguse rendi suurus aga määruse järele wäljaantawal wõistluspakkumisel mitmekordseks tõusta wõib).

Joaweski wabrikul iseenesest ei peaks tungiwat wadjadust maa järele olema, kui arwesse wõtta, et wiimasel ostetud kahe talukoha ja endise metsawahikoha „Tameotsa“ näol juba enne vähemalt 130

tiinu maad oli. Niisama ei wõi neid heinamaid ka mitte nimetatud wabriku töölistele antuks lugeda, kus wabrikuwalitsus heinamaad oma töölistel 3-eks ära niita laseb, nii et $\frac{2}{3}$ wabrikule ja $\frac{1}{3}$ tööliste saab. Et ülalnimetatud wabrikuwalitsus läinud aasta talwel Loksa wabrikule 2.000 puuda ja kohalilistele elanikkudele vähemal määral heina müüa sai ja peale selle weel oma tarwitusest ja müügist juulikuu algul umbes 1.000 puuda heina järel oli, siis ei saa niisugust heinamaade rentimist põllutöministeeriumi poolt ja weel ministri enese korraldusel, kuidagi mõista, on juba täiesti ebaloomulik, et ettewõte, mis oma tööstusest peab ülewal seisma, heinamaid põllupidajate eest ära kisub ja pärast heina põllupidajatele müüb.

Ja just selsamal ajal, kui heinamaad niimoodi ühe aktsiaseltsi kätte kuhjatakse, peawad ümbruskonnas mõisa endised töölised, Reiemäe küla 9 ja Pikassaare küla 21 popsi, oma majapidamised kas ära häwitama heina puudusel, wõi heina Joaweski wabrikult ostma.

Neid ülalettetoodud asjaolusid arwesse wõttes esineme Wabariigi Walitsuse ees järgmiste küsimistega:

1) Kas on Wabariigi Walitsusel teada, missuguses raskes seisukorras wiibiwad need mõisatöölised ja popsid, kes niisuguse korralduse juures heinamaast ilma on jäänud?

2) Kas on Wabariigi Walitsusel teada, et ilma enampakkumiseta Loobu tagawara-heinamaade väljarentimisel 1922 a. riik selleaegsete hindade järele 96.000 marka kahju sai?

3) Kas on Wabariigi Walitsusel teada, missugustel alustel ka Loobu tagawara-heinamaad ilma wõistluspakkumiseta wälja renditi ja miks just Joaweski wabrikule?

4) Kas on Wabariigi Walitsusel teada, et eelpool kirjeldatud heinamaade wäljarentimine põllutöministeeriumi määrusega „Riigi Teatajas“ nr. 81/82 k. a. üldiselt wastolus on ja riigile kahju toob?

5) Kui Wabariigi Walitsusel on kõik need asjaolud, mis p. 1, 2, 3 ja 4 tähendatud, teada, siis mis mõtleb ta heinamaade õiglasemaks jaotamiseks ära teha, kas mõtleb ta saadud kahju sisse nõuda ja kas on temal kawatus tulewikus põllutöministeeriumi tegewust makswate seaduste ja määruste piirides hoida?

Palume seda arupärimise-ettepanekut järgmise Riigikogu koosoleku päewakorda wõtta.

Tallinnas, 24. VII. 1923 a.

(Allkirjad) A. Kütt.

O. Köster.

H. Ostrat.“)

Arupärimise põhjendamiseks on sõna rkl. Kütt'il.

A. Kütt (as.): Jälgides maaseaduse läbiwiimist paistab, et üksikute mõisade ümber äge wõitlus käimas on: just kui teatud keemispunktid üldisel suurel pinnal, nii on ka wõitlus walmis üksikute mõisade ümber, kellele ta lõpuks jääma peab.

Siin pörkawad kokku ühelt poolt elu-ülespidamise tungiw vajadus, rahwa õiglustunne, aastasadadega hingeliseks ihaks muutunud soowid ja teiselt poolt omakasu, walitsemiswõim ja ilmawaade. Makswate seaduste otsekohene tähendus on, kui seadused demokraatlikust waimust juhitud wälja antud, keemispunktide ja kokkupörgete ärahoidmine ja kui walitsew wõim silmas peab, et pahameelt sünnitawad hõõrumised riigile kui niisugusele kahjulikud on. Iga seadustwäljaandew asutus peab silmas pidama rahwa hingeelu ning sellest seaduse läbiwiimisel wastawad järeldused tegema. Mitte ükski seadused ei suuda rahwale rahuldawat korda maksa panna, waid ka seaduste täidewiijad peawad tuttawad olema rahwa hingeeluga. Kui aga seaduse täidewiijad rahwa hingeeluga tuttawad ei ole, siis jääks see seadus kuiwaks paragrahwiks ja tunduks rahwale wastumeelsena. Iga seadus ja määrus, kui ta walekätesse satub, tundub kõlbmatuna. Paremlt poolt on püütud tõendada, nagu oleks meie maareform maarahwale täitsa wastuwõtmatu. Tõesti paistab see nii asjast mittehuwitatule. Kes aga püüab asja lähemalt waadelda, see teeb otsuse, et maareform on üldjoontes tabanud rahwa tahtmist, kuid tema läbiwiimine on sattunud walekätesse. Ei saa ühtegi seadust teha niisugusena, et temast ümberminemine wõimatu ja seda wõimalust on meie parempoolsed, nõndanimetatud põllumeeste esitus maaseaduse teostamise juures ära kasutanud ning sellele oma tahtmised ja intriigid juurde lisanud, et teatud eesmärgile jõuda. Sellega ongi seletatawad need kokkupõrked maareformi läbiwiimisel. Kellegil ei ole õi-

gust maaseadusele oma lisandusi juurde teha, nagu seda on teinud parempoolsed, nõndanimetatud põllumeeste esitus, kes, kui nemad põllumehi esitawad, oma ostukohatade juurde jäägu, ärgu püüdku oma tagurlist haisu sinna lisada, kus nendel enestel midagi asja ei ole. Et seda paremlt poolt teha on katsutud, näitab käesolew arupärimine. Kui Loobu mõisa maade tükeldamine käsile wõeti, segas ennast asjasse Joaweski puupapiwabrik ja palus, et Loobu mõis saaks temale määratud. Härra minister oli ka wäga wastutulelik ja määras Loobu mõisast 60% nimetatud puupapiwabrikule. Samal ajal seletas aga Loobu mõisa wolinik, et noorhärta teda Saksamaalt palunud mõisa alles hoida, et kui tema Saksamaalt tagasi tuleb, siis koht oleks, kuhu minna. Tõesti ei olnud Loobu mõis ka kohane puupapiwabrikule, sest kahe üksuse wahet oli 15 wersta.

Kõigi nende asjaolude peale juhiti kohapealt ministri tähelepanu, kuid minister arwas wist, et noorhärrale tuleb ikka üks mõis jätta. Tuleb meelde juhtumine, kus ma isiklikult ümbruskonna mõisatöölise ja pöpside palwe esitasin ministrile, et ümbruskonna rahwas palub mõisa tükeldamist. Nende inimeste õiglast soowi ette kandes wastas aga härra minister minule ägedalt: meie teeme seda, mis meie tahame, aga mitte, mis inimesed tahawad. Sellega on siis ka seletatawad wäärnähitud, ühtlasi ka Loobu mõisa wäljarentimine. Selle ühe aasta jooksul, mil mõis wabriku käes oli, töötas ta kahjuga ja et ette näha ei olnud, millal noorhärta Saksamaalt tagasi jõuab ja ka wabrikul huwi ei olnud mõisa majapidamisele oma taskust juurde maksta, siis loobus ta mõisa rentimisest. Siiski soetas wabrik omale eesõiguse Loobu mõisa kõigeparemate heinamaade rentimiseks, selsamal ajal, kui ümbruskonna mõisatöölised ja pöpsid sunnitud on omi loomi heinapuudusel ära müüma. Nagu arupärimisest näha, ei ole põllutöoministerium heinamaade wäljarentimise juures makswate seaduste ja määruste kohaselt talitanud ega riigi kasusid silmas pidanud. Muidu sünnib heinamaade wäljarentimine enampakkumise teel, aga siin on põllutöominister otsekohe heinamaa wälja rentinud kindla hinna eest. Seda arupärimist esitades, teab meie rühm wäga hästi, et nii kaua, kui maareformi läbiwiimist isik juhib, kes meie rahwast wäljaspool elanud ja sellega kõik rahwa püüded, vajadus ja hingeline armastus maa järele temale wõõras on.

senni meil midagi paremat loota ei ole. Aga meie usume, et Riigikogu ja uus Wabariigi Walitsus sellest järeldusi tegemata ei jäta ja tulewikus seda arwesse wõtab. Teen ettepaneku seda arupärimist wastu wõtta.

Juhataja K. Wirma: (Hääletataks.) Seda arupärimise-ettepanekut on toetanud 33 Riigikogu liiget, sellega on arupärimine wastu wõetud.

14. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku aja ja päewakorra küsimus.

Rkl. Weberman'i poolt on palutud kwoorum kindlaks teha. (Loetakse kwoorum.) Koos on 58 Riigikogu liiget. Sellega on kwoorum koos. (Hüüded: Lõpetada.) Palun kindlaid ettepanekuid teha.

A. Kerem (rhw.): Teen ettepaneku koosolekut lõpetada.

Juhataja K. Wirma: Korra kohta on sõna rkl. Raudkepp'il.

L. Raudkepp (kristl.): Teen teise ettepaneku, et järgmine koosolek määrata homme kell 10 hommikul, wõttes päewakorda tänase päewakorra p. p. 11—25-ni.

Juhataja K. Wirma: On kaks ettepanekut tehtud. Esimene, koosolek lõpetada ja teine, järgmine koosolek määrata homseks kell 10 hom., wõttes päewakorda tänasest päewakorrast p. p. 11—25.

P. Keerdo (töörp.): Teen ettepaneku homse koosoleku päewakorda wõtta tänase päewakorra punktid, mitte 11-st, waid sellest alates, kus täna seisma jäädi.

Juhataja K. Wirma: Muid ettepanekuid ei ole. Kõige enne tuleks ära otsustada, kas koosolek lõpetada, ja siis järgmise koosoleku aeg kindlaks määrata. Kes on selle poolt, et koosolek lõpetada, palun kätt üles tõsta. (Hääletataks.) See ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Kes on selle poolt, et homse koosolek määrata kell 10 hom., palun kätt tõsta. (Hääletataks.) Nähtawa enamusega on see ettepanek wastu wõetud.

Siis tuleb hääletamisele rkl. Raudkepp'i ettepanek — wõtta homse koosoleku päewakorda tänase päewakorra p. p. 11—25.

Asun hääletamisele. (Hääletataks.) Nähtawa enamusega on see ettepanek wastu wõetud.

Nüüd panen hääletamisele rkl. Keerdo täiendawa ettepaneku homsesse päewakorda wõtta weel täna arutamatajäänud arupärimised, nimelt tänase päewakorrapunktid 8, 9 ja 10. (Hääletataks.) Nähtawa enamusega on see ettepanek tagasi lükatud; sellega on järgmine koosolek ja päewakord ära määratud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 3 p. l.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma.**

Abisekretäär **O. Köster.**

